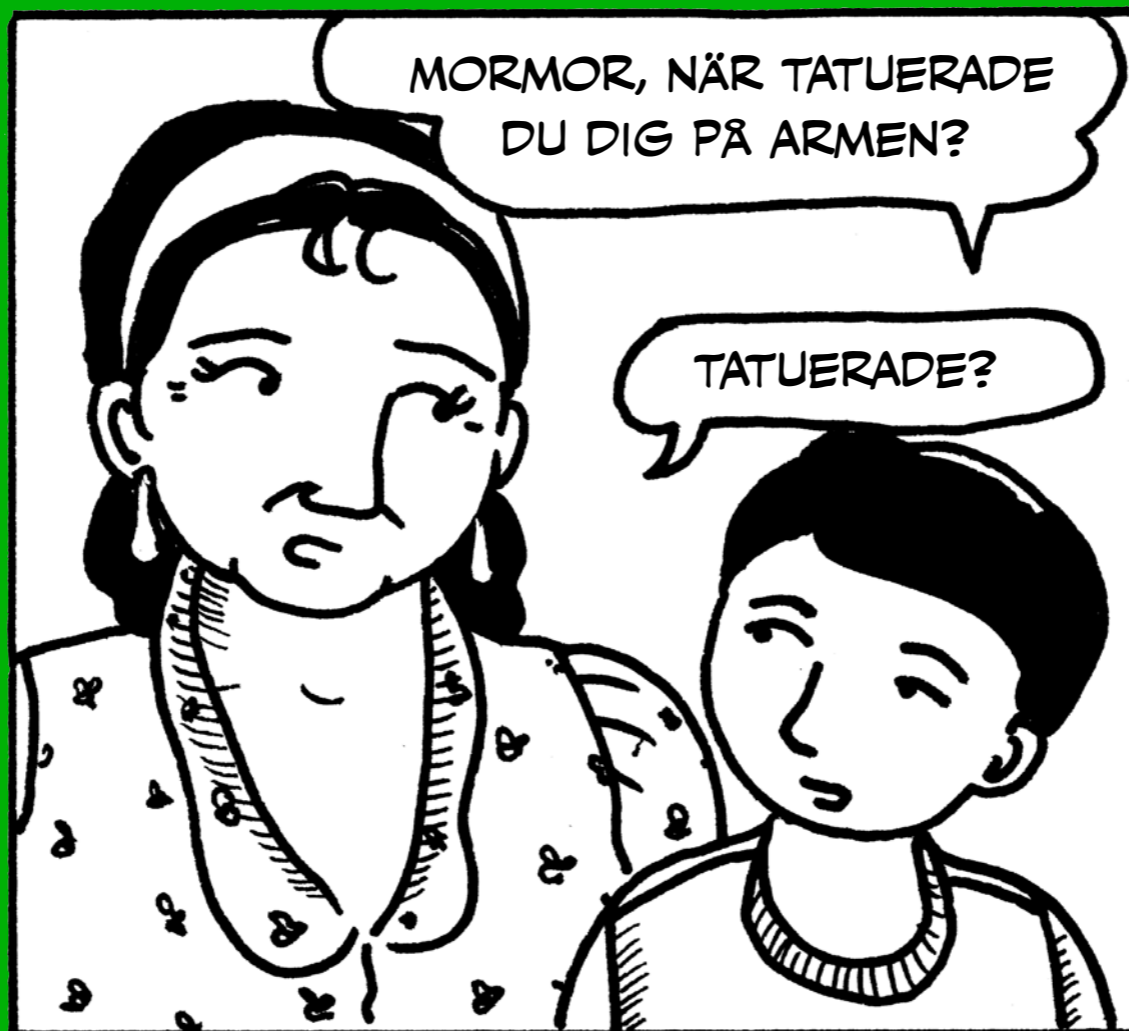

SOFIA Z-4515

ETT SERIEALBUM OM ROMER UNDER FÖRINTELSEN

GUNILLA LUNDGREN • SOFIA TAIKON • AMANDA ERIKSSON

© Gunilla Lundgren, Forum för levande historia

© Bild: Amanda Eriksson

Faktagranskning: Stéphane Bruchfeld

ISBN 978-91-86261-37-5

FÖRORD

Sofia Taikon var bara åtta år när hon fördes till koncentrationslägret i Auschwitz-Birkenau. Fångnumret, Z-4515, tatuerades på hennes vänstra arm. Sofia var med om mycket hemskt under kriget. När kriget tog slut kom hon till Sverige med hjälp av Röda Korset. Då var hon fjorton år. Det finns lite dokumenterat om hur romerna blev förföljda och mördade under andra världskriget. De som överlevde kriget har ofta haft svårt att berätta om sina svåra minnen. För Sofia Taikon tog det tre år att berätta om sitt liv för författaren Gunilla Lundgren. Hon vill inte tänka på allt svårt hon gått igenom. Boken har vuxit fram i nära samarbete med Sofia och hennes familj.

Den här serieboken bygger på det som Sofia Taikon själv har berättat för sina barnbarn och för författaren. Ofta var det svårt för Sofia att tala om tiden i koncentrationsläger. Hon ville inte påminnas om allt hon har sett och gått igenom. – Vi ska inte berätta så att barnen blir ledsna, säger hon. Därför ville hon inte ha med teckningar från sina värsta minnen i serieboken. – Är det kriget som skapar ondska, eller är det ondskan som skapar krig? Hur kan vanliga människor låta bli att protestera när andra utför grymheter? frågar Sofia.

Det som Sofia vill minnas är de snälla och hjälpsamma människorna. Den polske mannen i Auschwitz som band en ren trasa om hennes skadade ben, den tyska kvinnan i Ravensbrück som delade sitt bröd med henne, den judiska flickan som sa att Sofia fick bli hennes syster, den svenska familjen i Jönköping som tog emot henne i sitt hem.

Romers lidande under Förintelsen är till stora delar okänt och det finns få romska vittnesmål och överlevande. Att serieboken nu även finns som en kostnadsfri e-bok ökar möjligheten att fler elever får lära sig om hur romer drabbades under Förintelsen. Forum för levande historia har tidigare bidragit till den tryckta versionen av Sofia Z-4515 som kom ut 2006. Kapitel två ger en kort faktabeskrivning om perioden 1933–1945.

Eskil Franck

Överintendent, Forum för levande historia

SOFIA – 4515

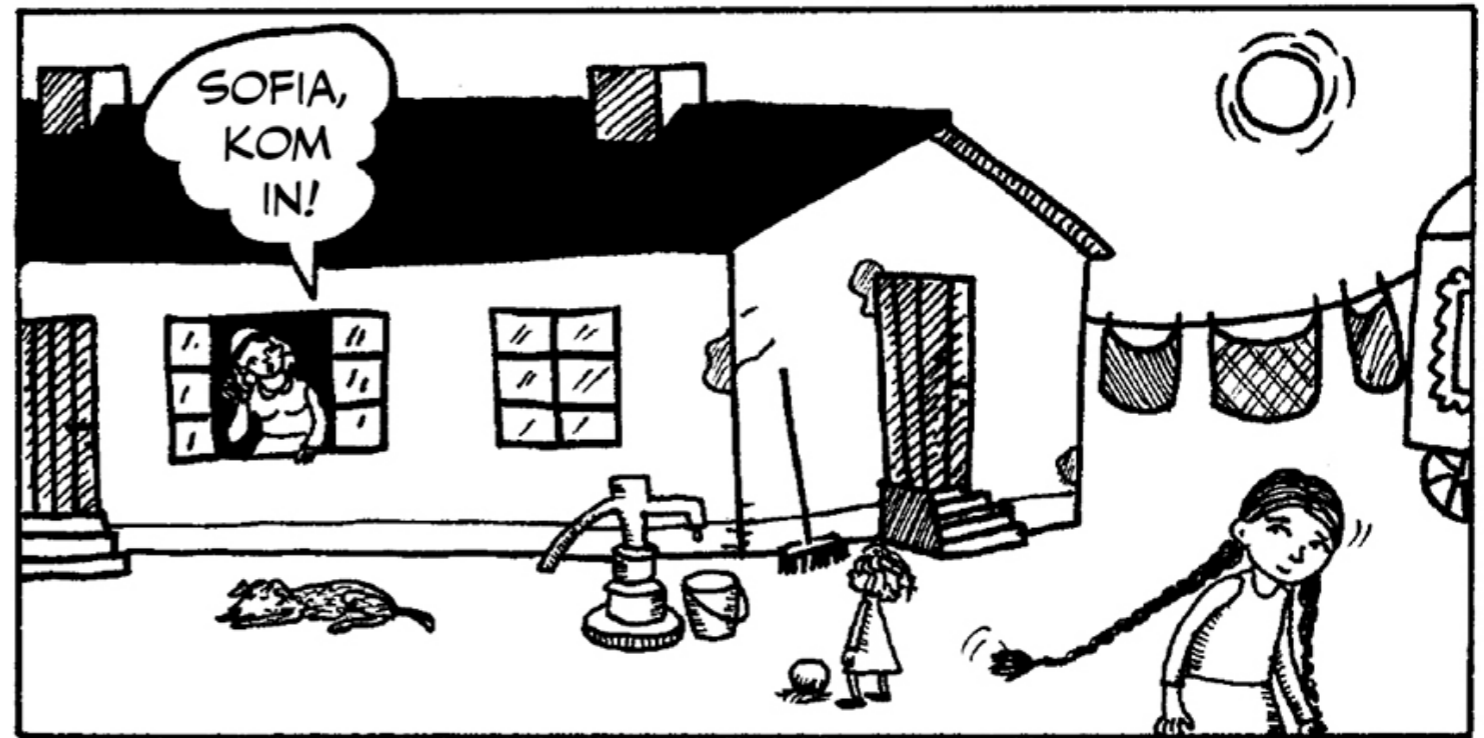
FÖRST VILLE JAG INTE BERÄTTA, MEN BARNBARNEN FRÅGADE...

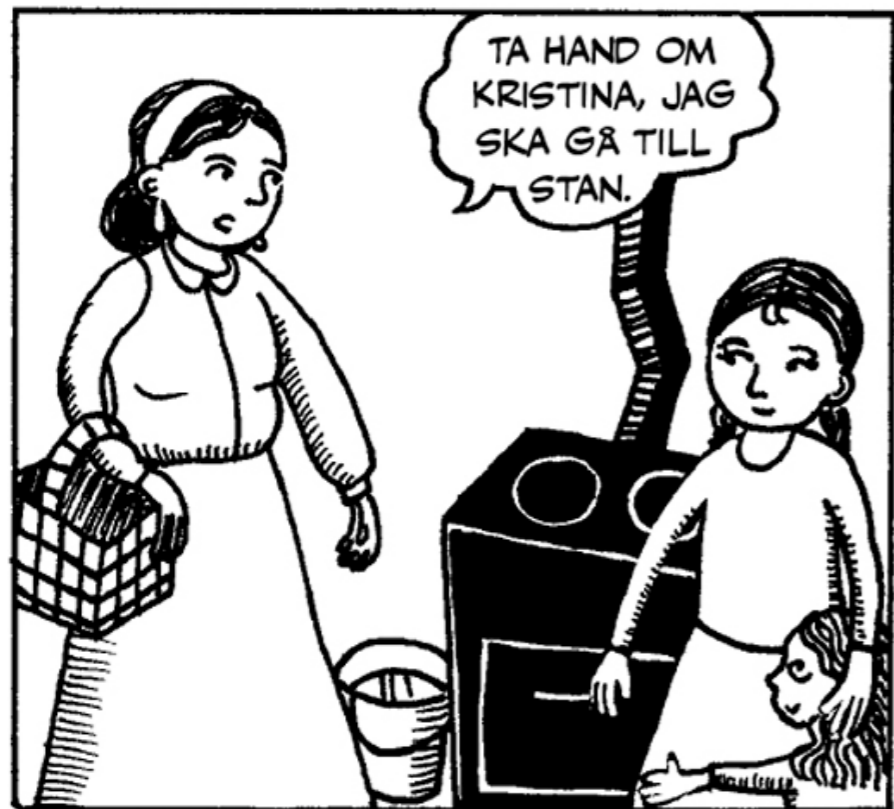

UTANFÖR WARSZAWA 1938.

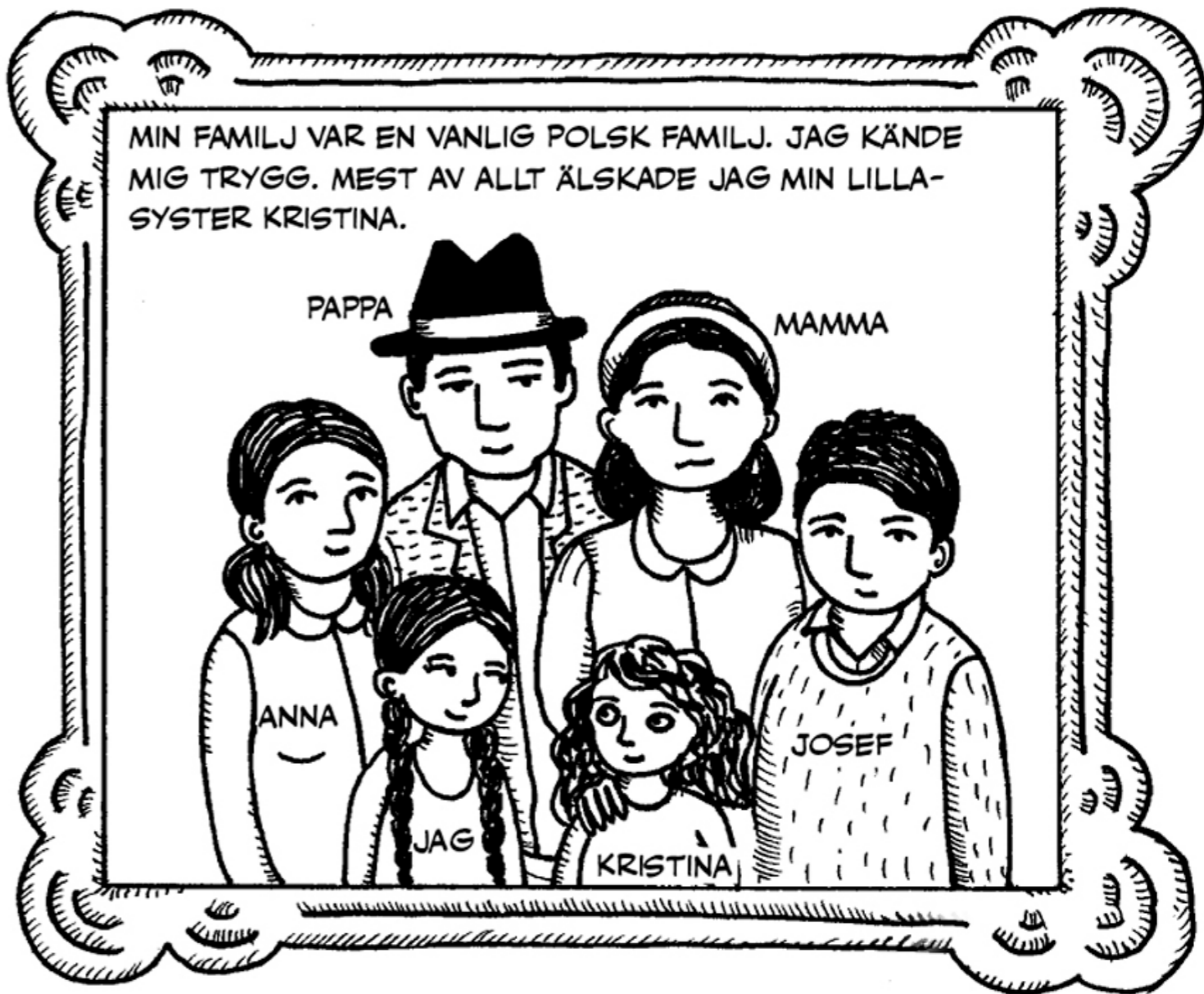

NÄR JAG VAR LITEN
BODDE JAG I POLEN.
ALLA SA ATT JAG
VAR SÖT. MINA
FLÄTOR VAR SÅ
LÅNGA ATT JAG
KUNDE SITTA
PÅ DEM.

MIN FAMILJ VAR EN VANLIG POLSK FAMILJ. JAG KÄNDE MIG TRYGG. MEST AV ALLT ÄLSKADE JAG MIN LILLA-SYSTER KRISTINA.

PAPPA VAR
HÄSTHANDLARE.

PÅ VINTERN VAR LIVET GANSKA
BESVÄRLIGT. MEN SÅ VAR DET
FÖR ALLA SOM JAG KÄNDE.

MAMMA
SPÄDDE.

HUNDEN FRÖS.

IS PÅ
VATTNET.

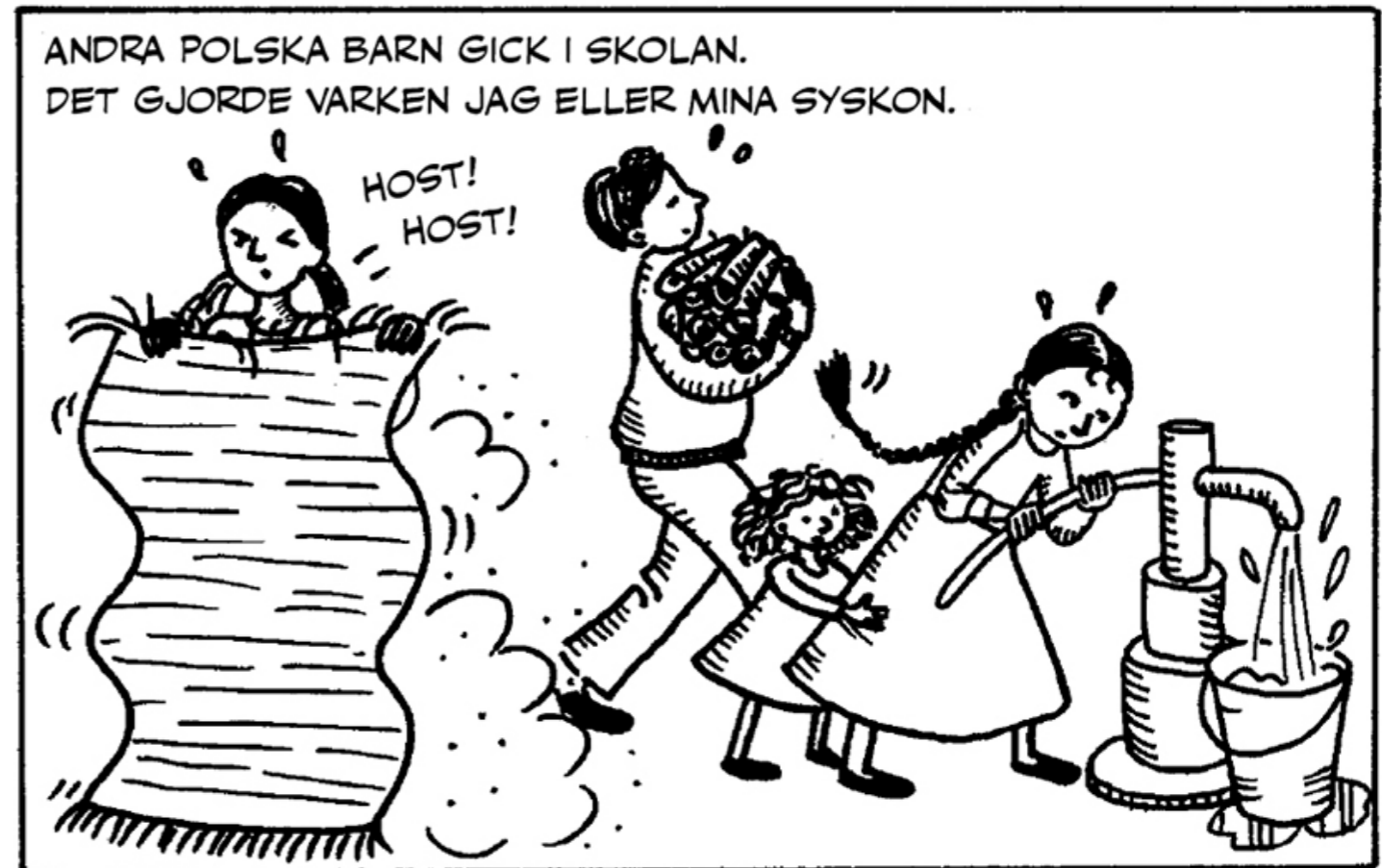
PÅ SOMMAREN VAR LIVET ANNORLUNDA. DÅ RESTE VÅR FAMILJ OMKRING I HELA POLEN.
OFTA TRÄFFADE VI SLÄKTINGAR SOM VI SLOG FÖLJE MED.

Romer kallades förr i tiden för "zigenare".

Romanés: Ett romskt språk.

1 SEPTEMBER 1939. NÄR JAG VAR ÄTTA ÅR FÖRÄNDRADES MITT LIV. DET BLEV KRIG.
TYSKLAND ERÖVRADDE DEN DEL AV POLEN DÄR MIN FAMILJ BODDE. ANDRA VÄRLDSKRIGET BÖRJADE.

Führer kallades den person som var ledare för Nazityskland.
Under åren 1933-1945 var Adolf Hitler Führer i nazityskland.

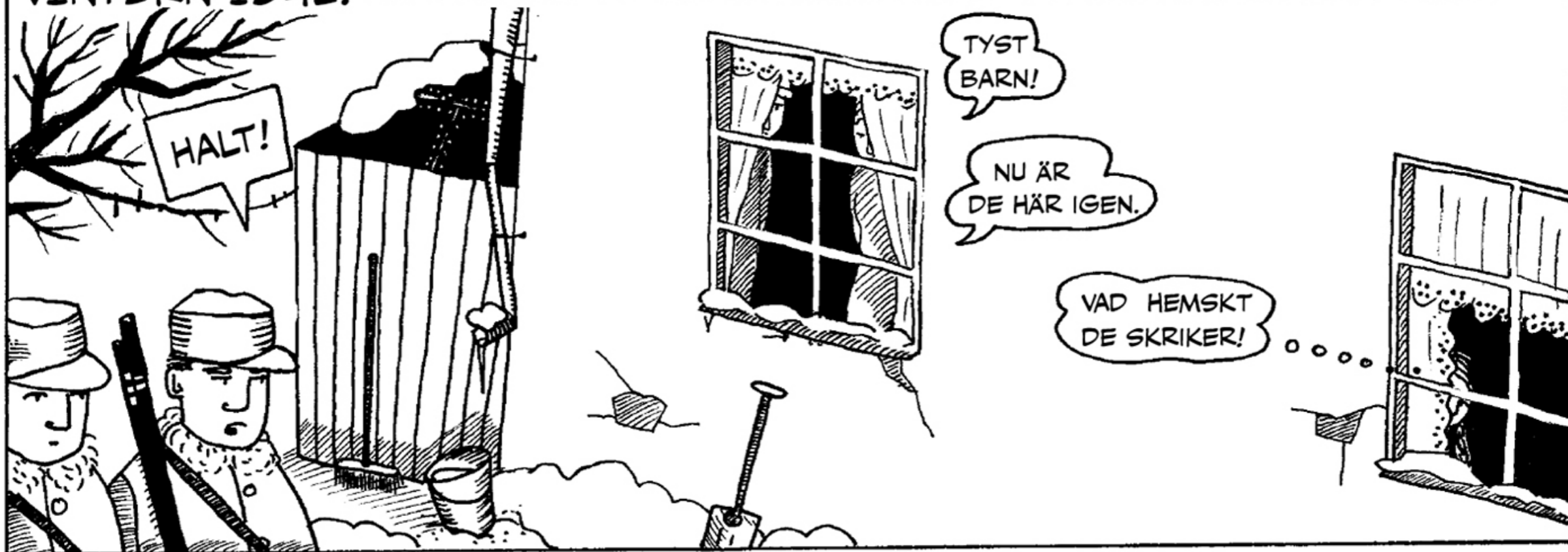
JUDARNAS AFFÄRER FÖRSTÖRDES OCH
JUDISKA BARN FICK INTE LÄNGRE GÅ I
VANLIGA SKOLOR.

BÖCKER AV JUDISKA FÖRFATTARE OCH AV FÖRFATTARE SOM VAR EMOT
NAZISMEN BRÄNDES PÅ BOKBÅL. OCKSÅ ROMER, JEHOVAS VITTNEN,
HOMOSEXUELLA OCH MÄNNISKOR MED OLIKA SLAGS FUNKTIONSHINDER
FÖRFÖLJDES OCH FÄNGSLADES. BARA LJUSHYADE, FRISKA OCH STARKA
MÄNNISKOR SKULLE FÅ BO I DET TYSKA RIKET.

VINTERN 1942. TYSKA SOLDATER BÖRJADE MARSCHERA UTANFÖR VÅRT HUS. DE LETADE EFTER ROMER.

OM VI HANN SPRANG VI TILL SKOGS.

EN MAN SOM HADE FLYTT FRÅN ETT FÅNGLÄGER FICK GÖMMA SIG HOS OSS.

NAZISTERNA
SKÖT MINA SLÄKTINGAR
I SKOGEN, EN HEL
FAMILJ.

MEN VAD HADE
DE GJORT?

INGENTING.
DE DÖDADES
FÖR ATT DE
VAR ROMER.

NU BLEV VI ÄNNU RÄDDARE.

KAN VI GÖMMA
OSS ELLER FLYTTA
TILL ETT ANNAT
LAND?

HUR DÅ?
TYSKLAND HAR JU
OCKUPERAT ÖSTERRIKE,
HOLLAND OCH ANDRA
LÄNDER OCKSÅ.

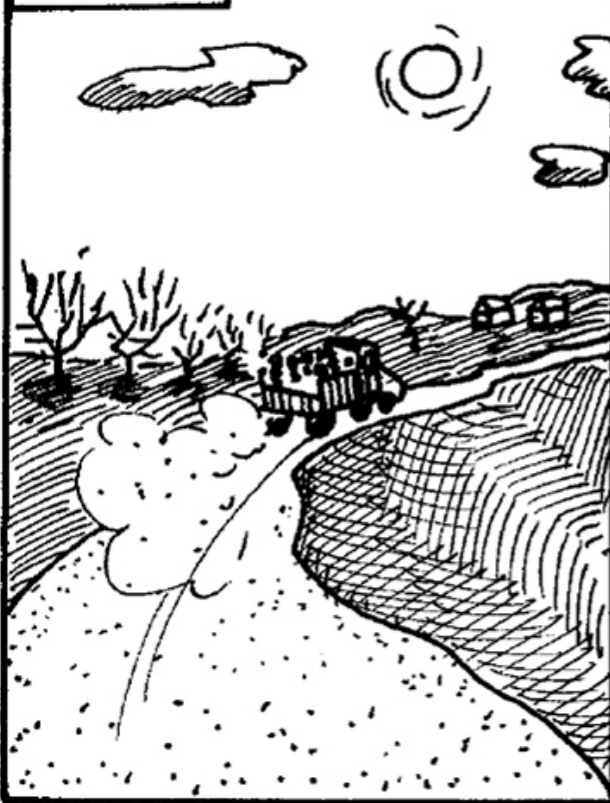

HUR VI ÄN HÖLL OSS UN DAN BLEV VI INFÄNGADE TILL SLUT.

SAMLA IHOP
DIN FAMILJ OCH
FÖLJ MED UT.

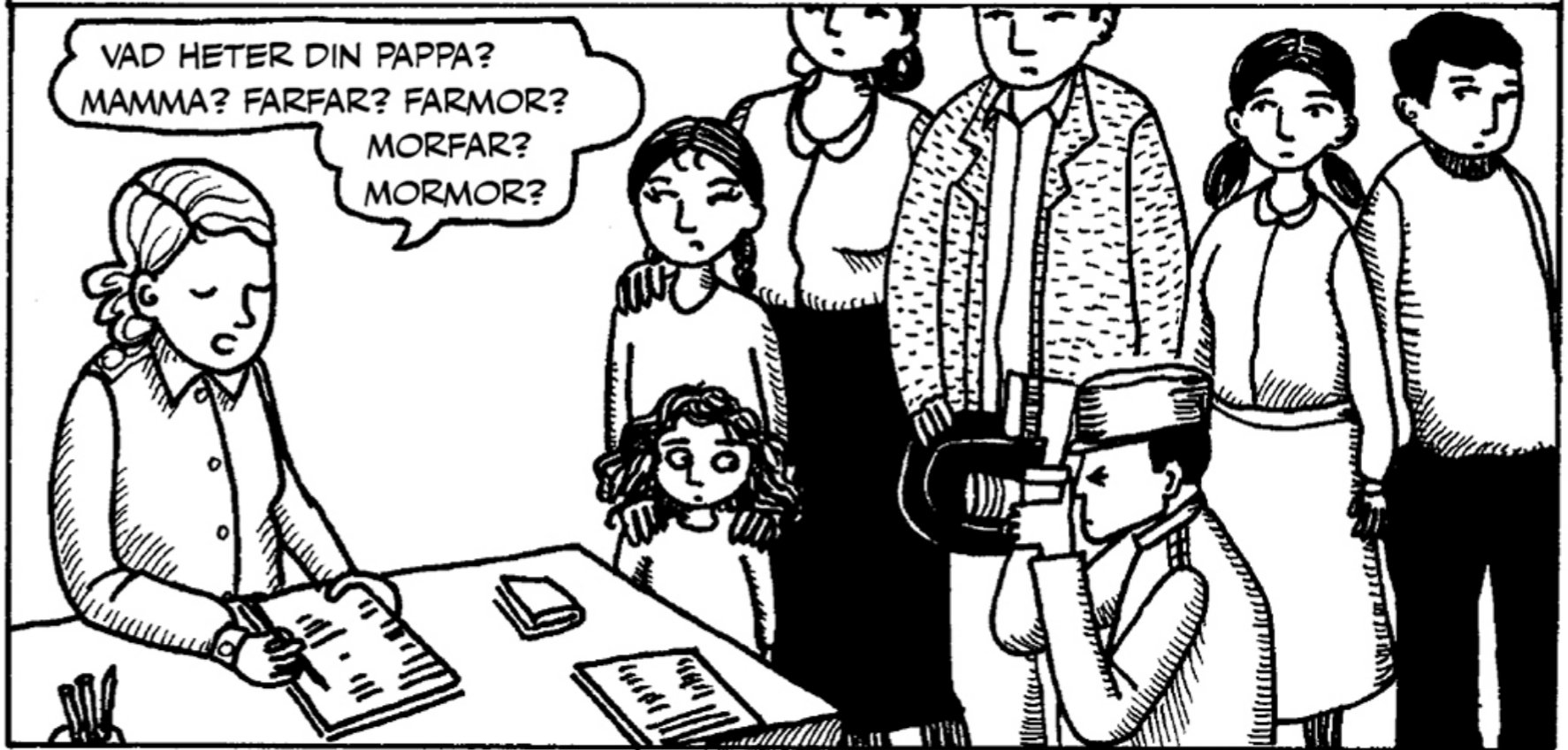

VI KÖRDES I LASTBIL TILL
EN LADA.

DÄR INNE FICK VI SVARA PÅ EN MASSA FRÅGOR OCH VI BLEV FOTOGRAFERADE.

VAD HETER DIN PAPPA?
MAMMA? FARFAR? FARMOR?
MORFAR?
MORMOR?

LÄKARE UNDERSÖKTE VÅRA LÄPPAR, RÄKNADE VÅRA TÄNDER, MÄTTE VÅRA NÄSOR, HUVUDEN OCH PANNOR.
DE TOG VÅRA FINGERAVTRYCK OCH BLODPROV. SEN KÖRDES VI HEM IGEN.

MEN SNART KOM SOLDATERNA TILLBAKA.

ÖPPNA DÖRREN,
ANNARS SKJUTER
VI!

VI GÖMDE OSS I SKOGEN I FLERA DAGAR. JOSEF FÖRSÖKTE SKAFFA MAT.

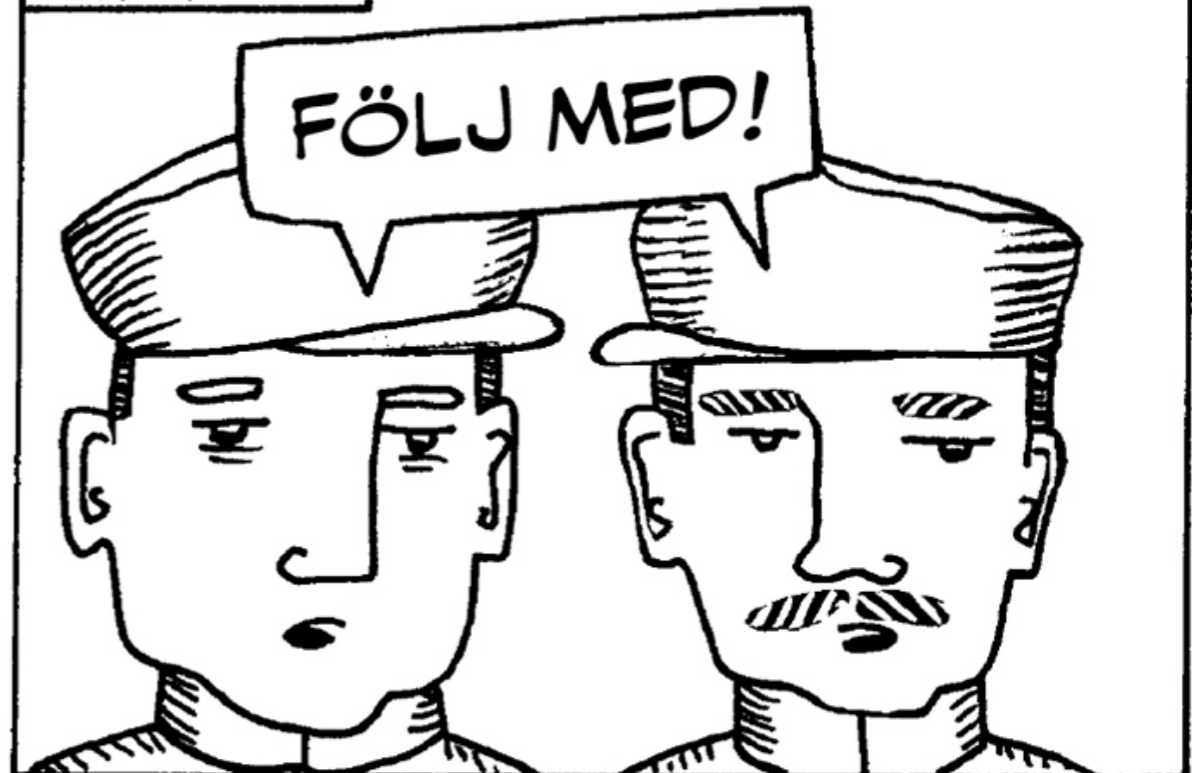

JAG ÄR HUNGRIG

JAG HAR TRÄFFAT EN POLACK SOM LOVAT SÄLJA LITE BRÖD TILL OSS

JAG STANNAR HÄR OCH VÄNTAR.

MEN NÄR VI KOM FÖR ATT HÄMTA BRÖDET VAR SOLDATERNA DÄR.

FÖLJ MED!

VI KNUFFADES UPP PÅ EN LASTBIL IGEN. EN PRESENING VAR SPÄND ÖVER FLAKET SÅ VI SATT I MÖRKER.

JAG TROR ATT DEN DÄR
POLACKEN FICK PENGAR FÖR
ATT AVSLÖJA OSS.

Presening: Stor vattentät duk som används utomhus för att lägga över saker som man vill skydda.

VARJE DAG KOM LASTBILAR MED MÄNNISKOR: POLACKER, JUDAR, ROMER OCH ANDRA. VI VAR INSTÄNGDA I ETT GETTO BAKOM TAGGTRÄD.

Getto: Nazisterna tvingade framförallt judar, men även romer, att flytta till isolerade områden som kallades getto. I gettot blev de instängda. Många människor trängdes på liten yta och de plågades av fattigdom, svält och sjukdomar.

VÅREN 1943. EN DAG TVINGADE SOLDATERNA UPP OSS PÅ LASTBILSFLAKEN IGEN.

Arbetsläger: Läger där personer tvingades till hårt tvångsarbete utan betalning. När de fångar som valts ut som arbetskraft inte längre klarade av att arbeta sändes de vanligen vidare för att avrättas i förintelselägren.

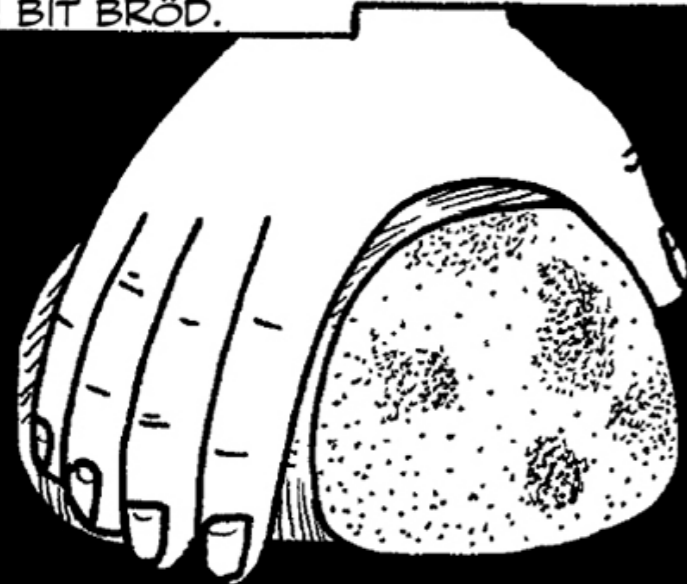
VI KÖRDES TILL EN JÄRNVÄGSSTATION OCH FICK SITTA OCH VÄNTA.

LÄMNA OMEDELBART IFRÅN ER ALLA VÄRDESAKER! HAR NI
KLOCKOR OCH VIGSELRINGAR, LÄMNA DEM NU! DE SOM
INTE LYDER SKJUTER
VI!!!

TA AV ER
ÖRHÄNGENA.

MAMMA GÖMDE VÅRA ÖRHÄNGEN I EN BIT BRÖD.

PÅ KVÄLLEN KNUFFADES VI IN I EN GODSVAGN. NÄR DEN VAR FULLPACKAD LÄSTES DÖRREN UTFRÄN.

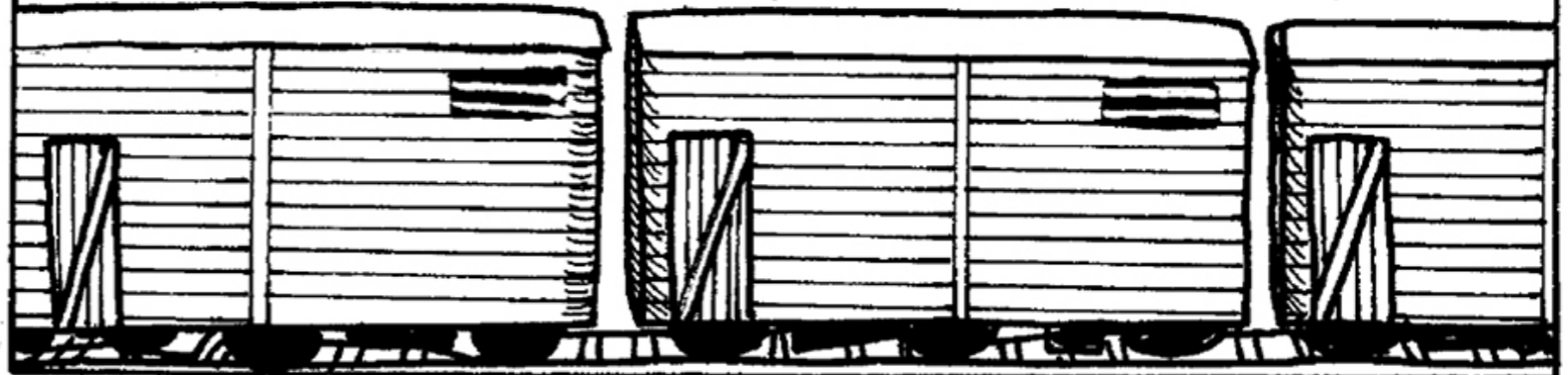
MAMMA!

TRAMPA
INTE
PÅ MIG!

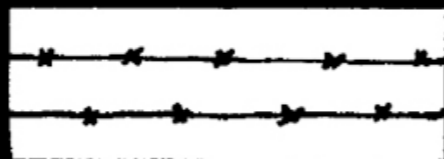
JAG FÄR
INGEN
LUFT!

HJÄLP!

VATTEN!
SNÄLLA,
VATTEN!

DET VAR MÖRKT DÄR INNE. LITE LJUS KOM FRÅN
NÅGRA GLUGGAR LÄNGST UPPE VID TAKET.

DET VÄRSTA VAR ATT DET INTE FANNS NÅGON TOA-
LETT, BARA EN REDAN FULL HINK.

DET GICK INTE ATT SOVA FÖR ALLT
OVÄSEN.

MITT BARN
MÅSTE HA
VATTEN!

TRÄNGS
INTE!

KÄRE GUD,
HJÄLP OSS!

JAG VET INTE HUR LÄNGE RESAN
VARADE.

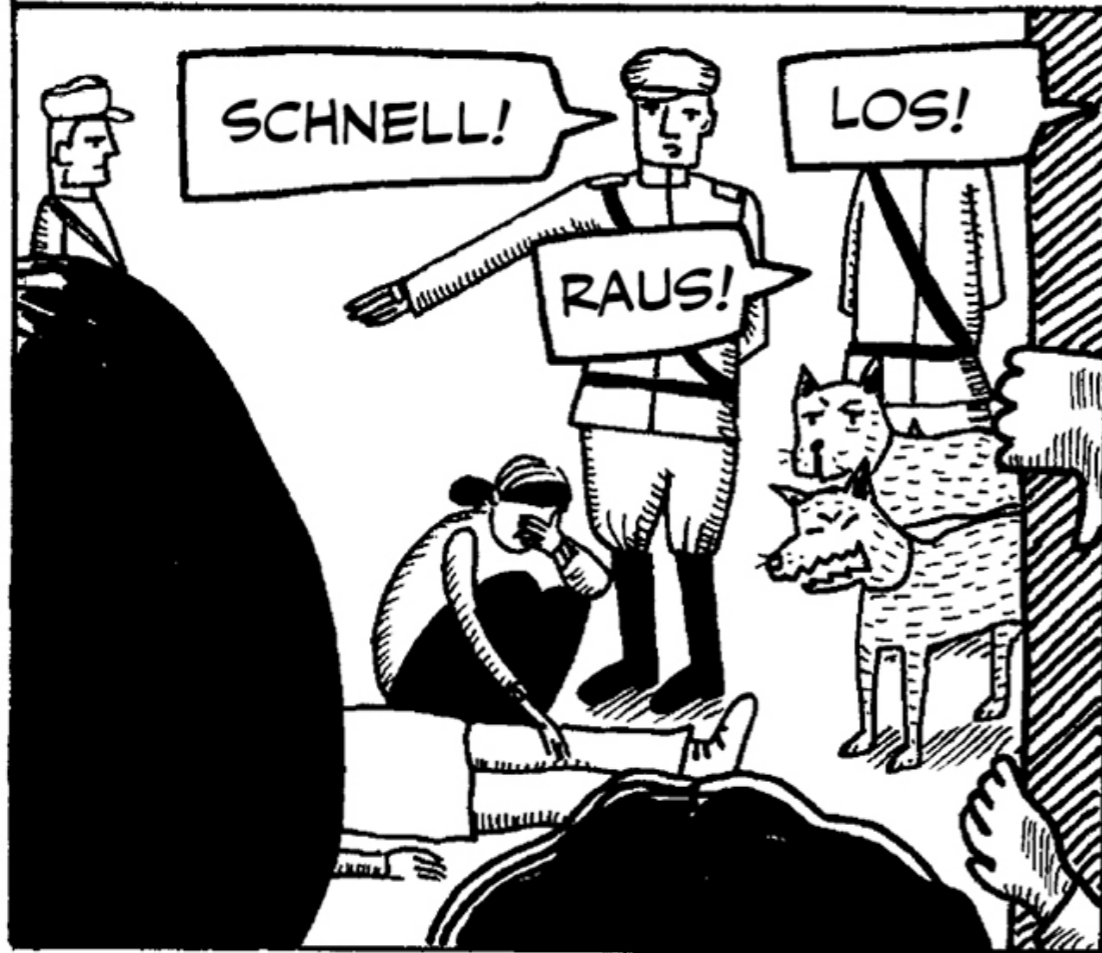
MIN MAN
ÄR SJUK.

AJ,
AJ.

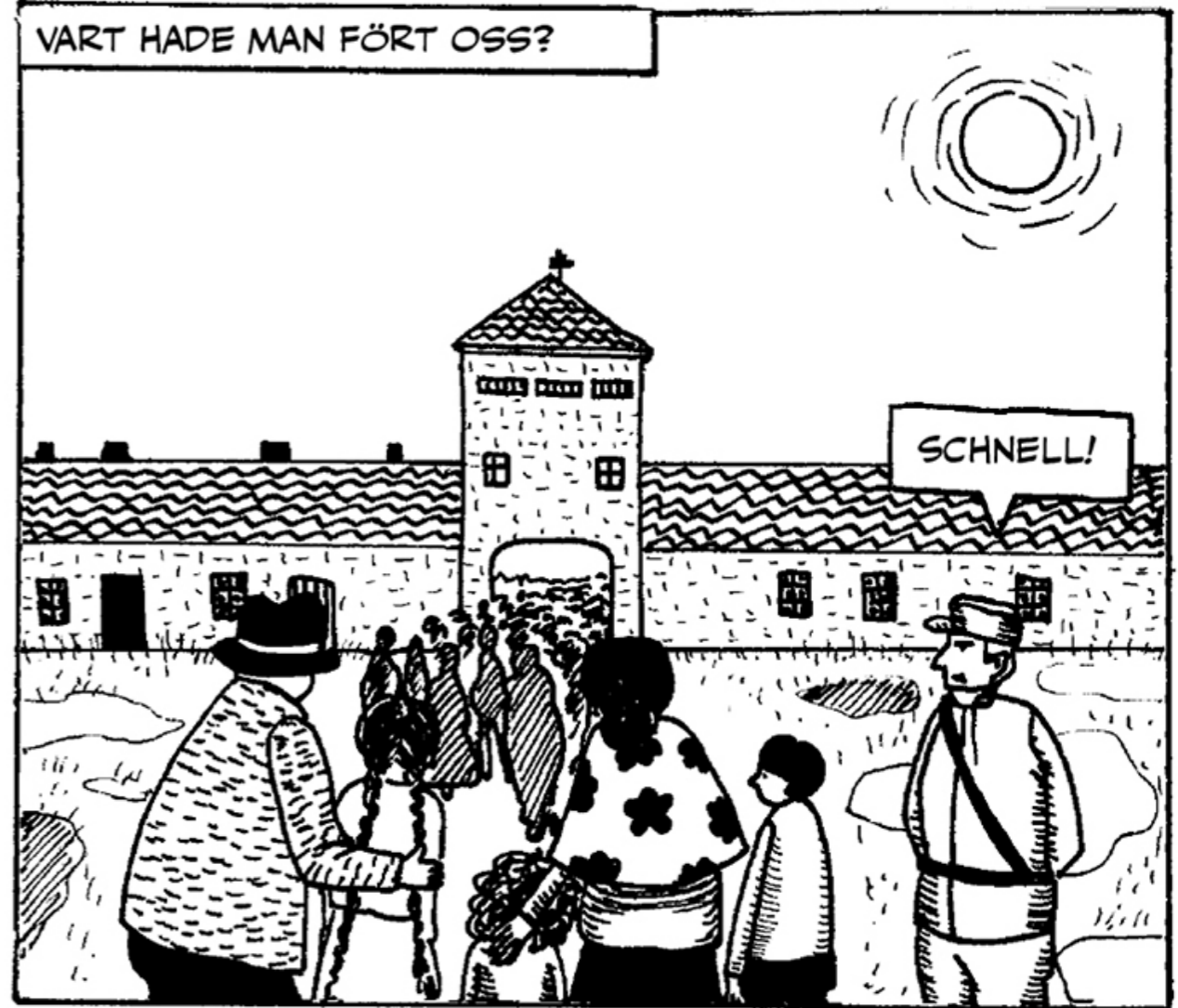
JU LÄNGRE VI RESTE DESTO
TYSTARE BLEV DET.

...

NÄR VI SLÄPPTES UT TVINGADES VI KLIVA PÅ DÖDA
OCH SJUKA.

VART HADE MAN FÖRT OSS?

VI KNUFFADES FRAMÅT I LÅNGA LED. JAG FÖRSTOD INTE VAD VAKTERNA SA OCH ALLT GICK MYCKET FORT.

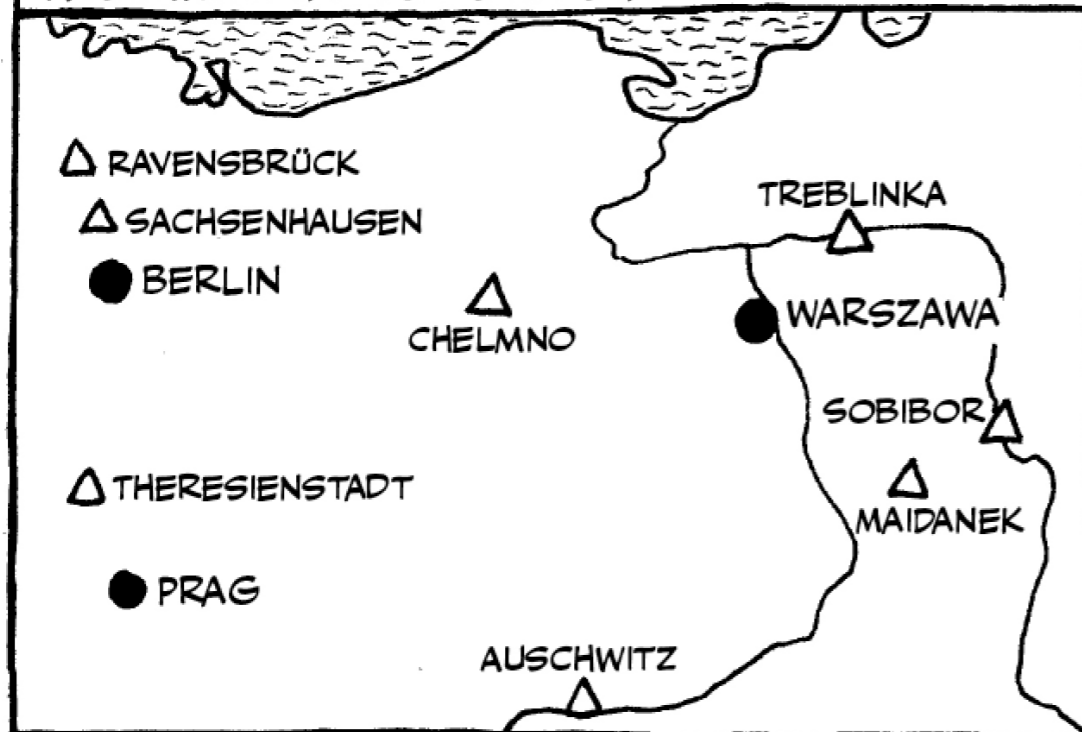

18 MARS 1943.

VI HADE KOMMIT TILL AUSCHWITZ-BIRKENAU.

DÅ VISSTE VI INTE ATT NAZISTERNA HADE UPPFÖRT KONCENTRATIONS- OCH DÖDSLÄGER I TYSKLAND, POLEN OCH ANDRA OCKUPERADE LÄNDER. AUSCHWITZ VAR DET STÖRSTA.

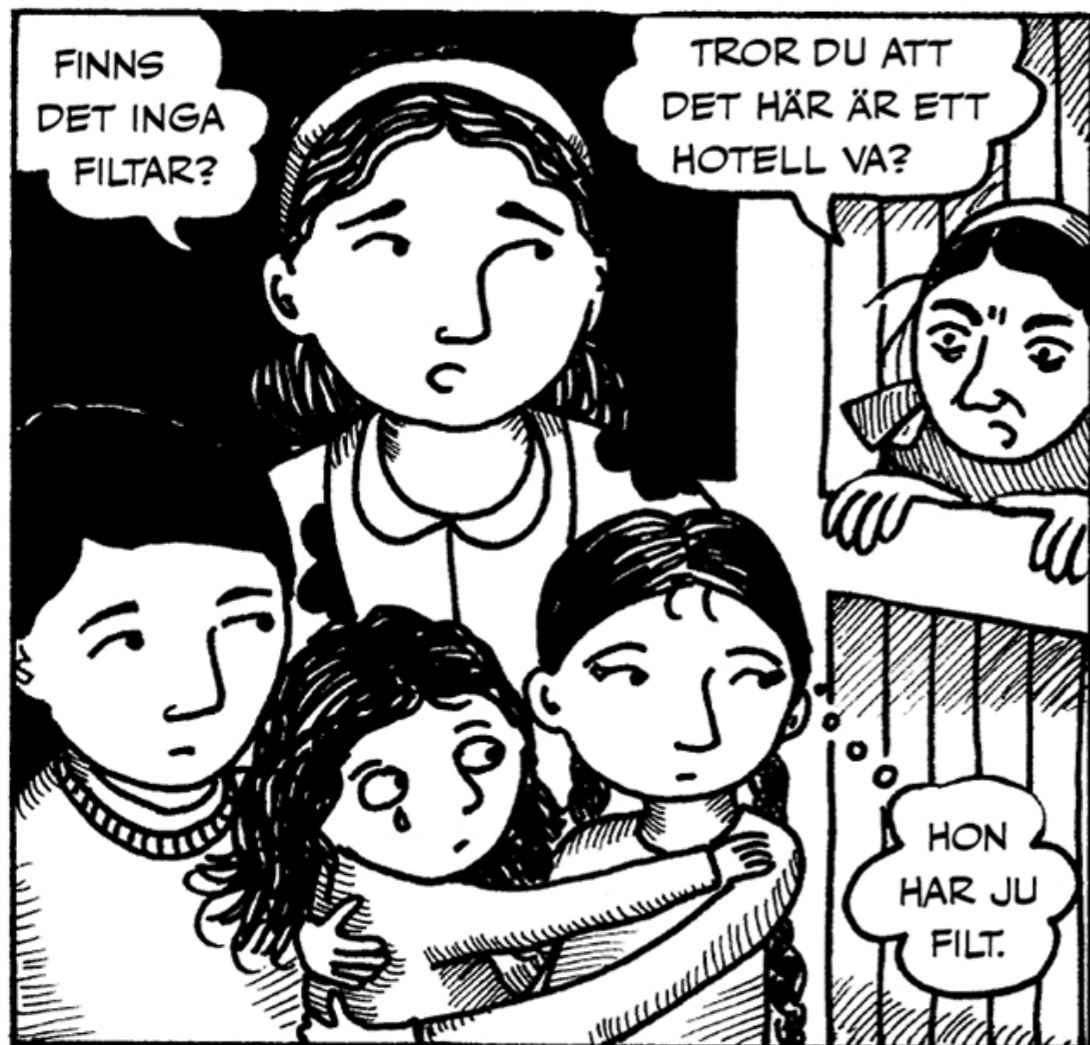
VÅR FAMILJ FÖRDES TILL EN BARACK. DET SÅG UT SOM ETT STALL.

Koncentrationsläger: Läger där de flesta personerna mördades. Vissa fångar valdes ut till att arbeta. Det största hette Auschwitz-Birkenau och var både ett koncentrations- och ett dödsläger och bestod av tre huvudläger och 40 sidoläger. Där fanns ett särskilt "zigenarläger" med 30 baracker som egentligen var stall.

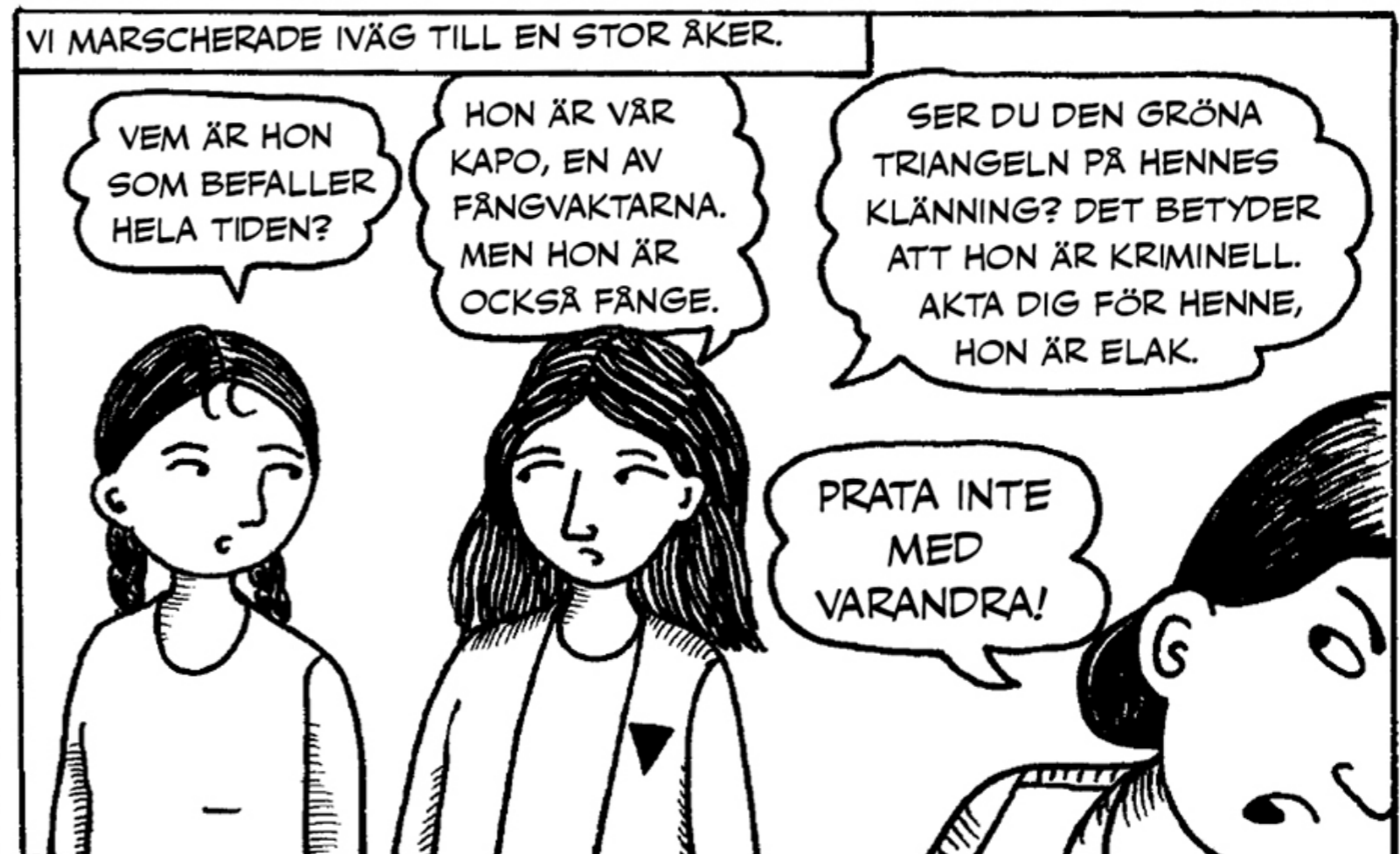
Dödsläger kallas även förintelsläger: Nazisternas förintelsläger var som dödsfabriker, den enda uppgiften var att snabbt mörda de människor som tvingades dit.

Ockupera: När ett land olagligt tar över ett annat land.

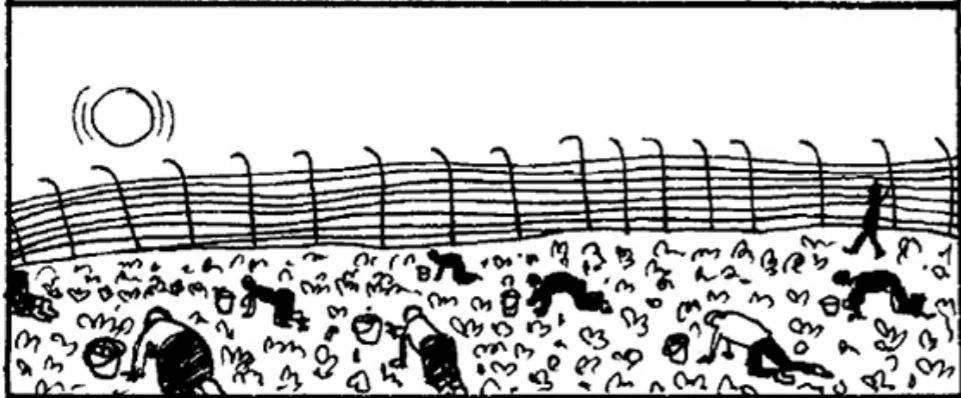

Appell: Flera gånger varje dag tvingades fångarna ställa upp sig på led för att räknas. Det kallades appell.

Kapo: En fångvaktare som också själv är fånge men som bestämde över andra fångar.

VI ARBETADE HELA DAGEN I LERAN. SKORNA BLEV SÅ TUNGA ATT JAG KNAFFT ORKADE LYFTA DEM.

PÅ KVÄLLEN VAR DET APPELL IGEN.

SEN KOM NÅGRA FÅNGAR MED EN STOR BALJA. VATTEN OCH POTATISSKAL, DET VAR VÅR MIDDAG.

MATEN UNDER EN DAG:

FRUKOST:
SVAGT KAFFE

LUNCH:
BRÖD EN GÅNG I VECKAN

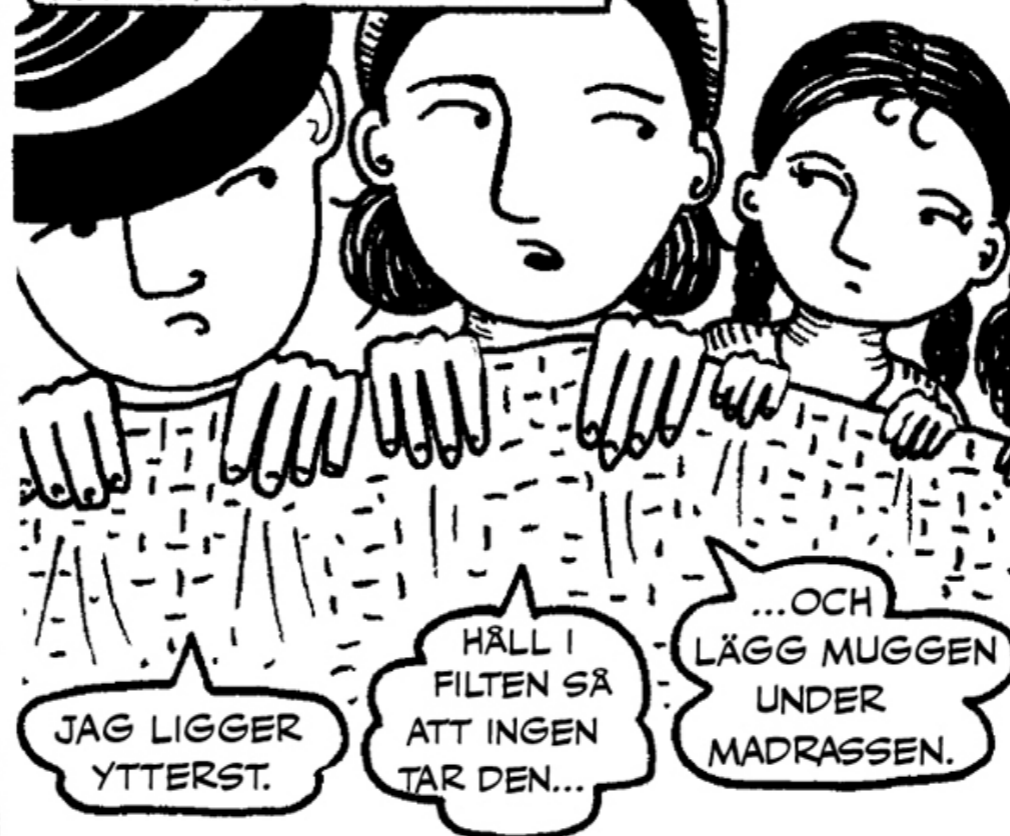
MIDDAG:
TUNN SOPPA

MAMMA GAV VÅRA ÖRHÄNGEN TILL
KAPON FÖR ATT FÅ LITE EXTRA MAT.

DE ÄR ANTIKA. DE
HAR FUNNITS I VÅR
SLÄKT I HUNDRATALS ÅR.
GE MIG EN FILT
OCKSÅ.

VI VAR ALLTID RÄDDA. INTE ENS PÅ NATTEN
KÄNDE MAN SIG TRYGG.

JAG LIGGER
YTTERST.

HÅLL I
FILTEN SÅ
ATT INGEN
TAR DEN...

...OCH
LÄGG MUGGEN
UNDER
MADRASSEN.

NÄR DET BLEV MÖRKT KOM
SOLDATER OCH KNACKADE PÅ
VÅRT SÄNGBÄS.

JAG VILL LÄNA
DIN DOTTER
EN TIMME.

NEJ, NEJ,
HON ÄR
BARA ETT
BARN.

NÄSTA MORGON FICK JAG MITT STRAFF.

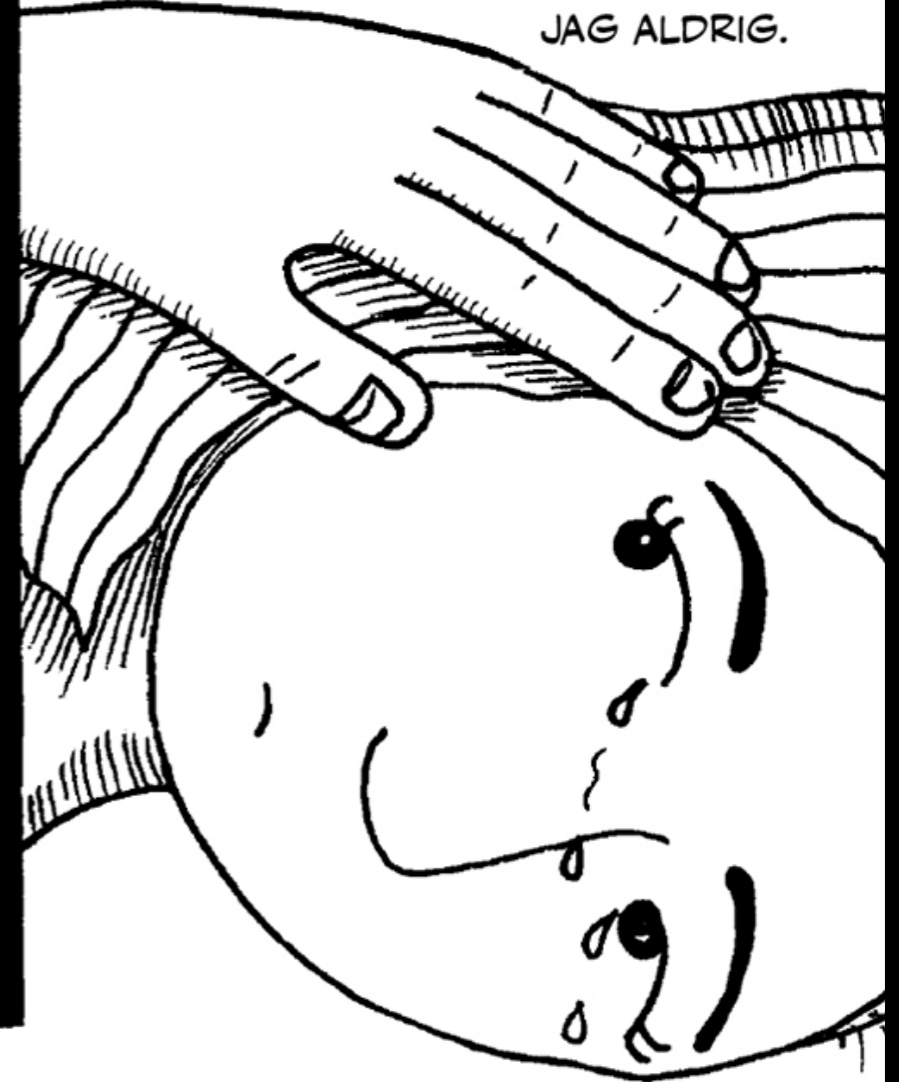
DET HÄR BLIR EN
BRA BORSTE.

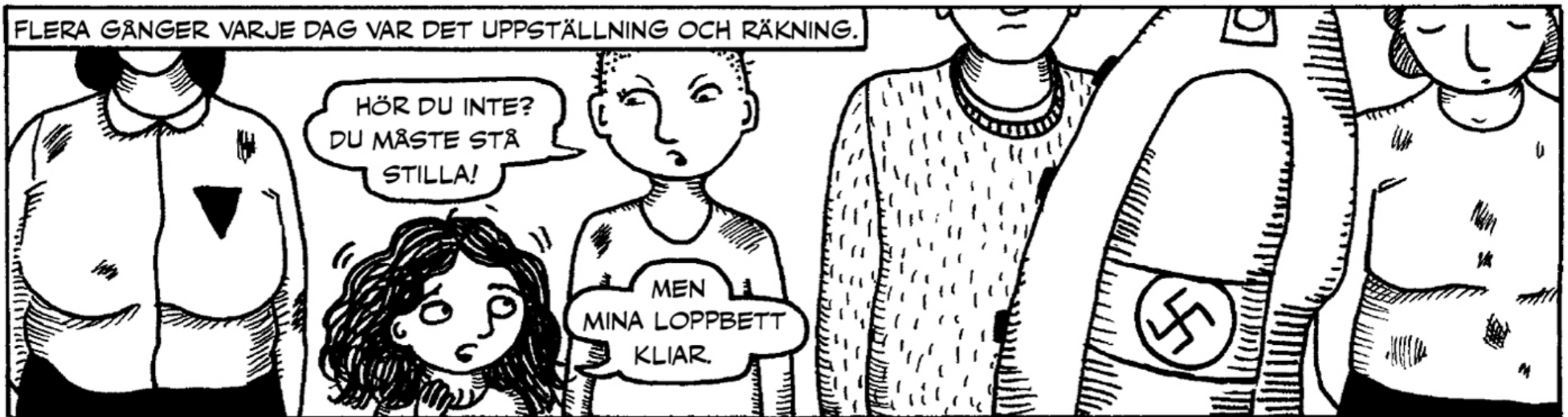

SEN RAKADE HON HELA MITT
HUVUD.

PÅ KVÄLLEN NÄR MIN BROR KOM TILL-
BAKA FRÅN ARBETET TÄCKTE HAN MITT
HUVUD MED EN TRASA. DET GLÖMMER
JAG ALDRIG.

VI DUSCHADES MED KALLT VATTEN.

NU BLIR
NI AV MED
ERA LOPPOR.

LOPPORNA OCH LÖS-
SEN KOMMER JU FRÅN
MADRASSEN OCH
VÄGGARNA.

IBLAND VAR VI TVUNGNA ATT MARSCHERA.

SJUNG
NÅGOT!

DANSA KAN
NI OCKSÅ.

NU VAR JAG INTE LÄNGRE SOFIA BRZEZIŃSKA, TOLV ÅR. NU VAR JAG ETT NUMMER, DEN 4515:E REGISTRERADE ZIGENSKA FÄNGEN I DETTA LÄGER.

Registrering: Nazisterna registrerade de fångar som blev tvingade till att arbeta. Ett fångnummer tatuerades på armen, Sofias var Z-4515.

JAG VAR DEN FÖRSTA SOM BLEV RAKAD I MIN FAMILJ. SENARE RAKADES VI ALLIHOP, ÖVERALLT.

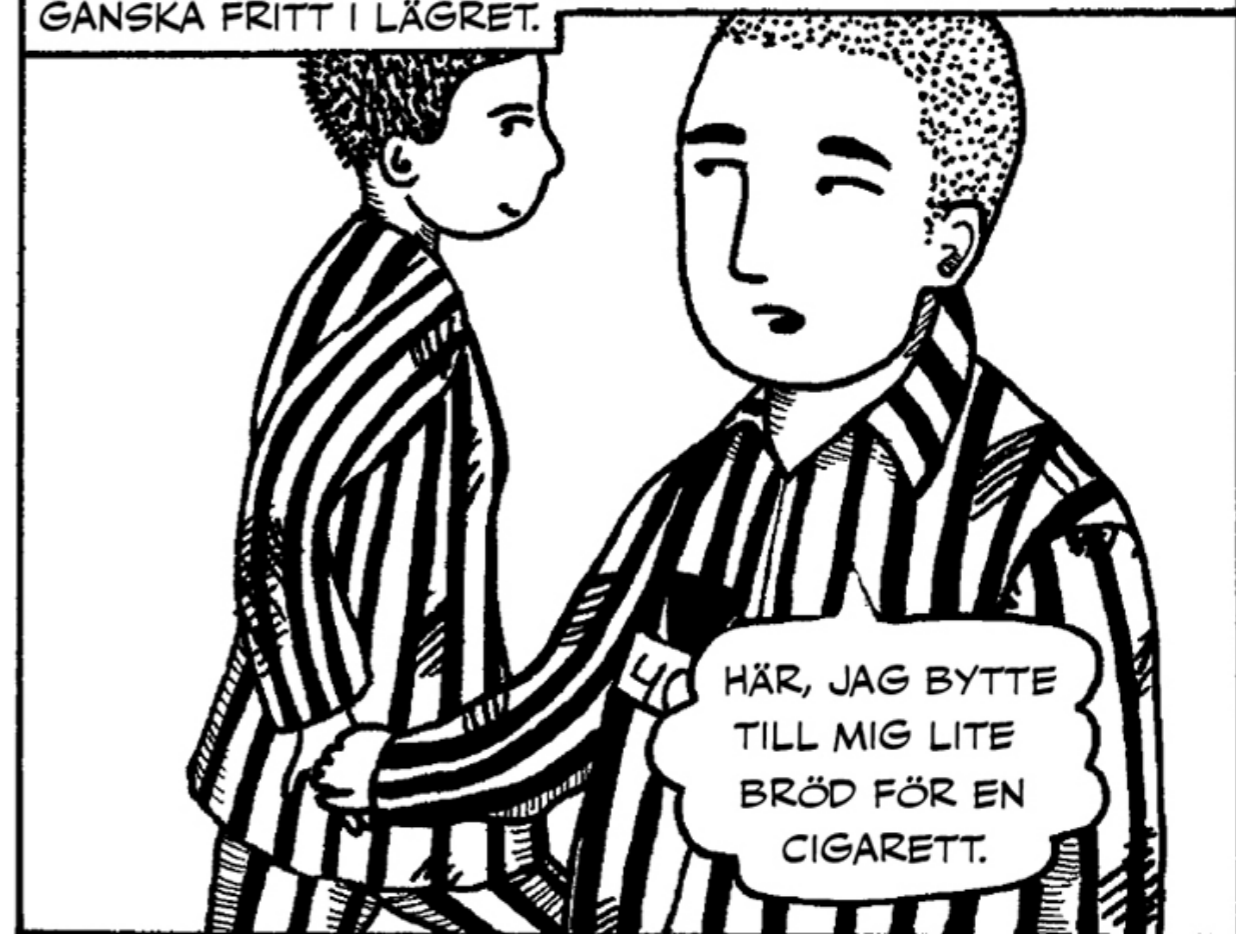
VI FICK INTE BEHÅLLA VÅRA EGNA KLÄDER. VI KÄNDE OSS NAKNA OCH SKÄMDES I VÅRA FÅNGKLÄDER.

JAG FLYTTADES TILL EN KVINNOBARACK OCH SKILDES FRÅN MIN FAMILJ. MEN IBLAND KUNDE JAG TRÄFFA DEM PÅ VÄG TILL ARBETET.

JOSEF VAR UTTAGEN TILL MÅLARE OCH KUNDE RÖRA SIG GANSKA FRITT I LÄGRET.

ALLA FÄNGAR TALADE OM MAT. VI TÄNKTE PÅ MAT, VI DRÖMDE OM MAT,
VI STAL MAT FRÅN VARANDRA.

DU FICK MER
BRÖD ÄN JAG.

JÄ, MEN
MITT VAR
MÖGLIGARE.

SOPPAN ÄR
TJOCKAST I BOTTEN
PÅ GRYTAN. JAG SKA
STÄLLA MIG SIST I KÖN.

KNUFFAS
INTE!

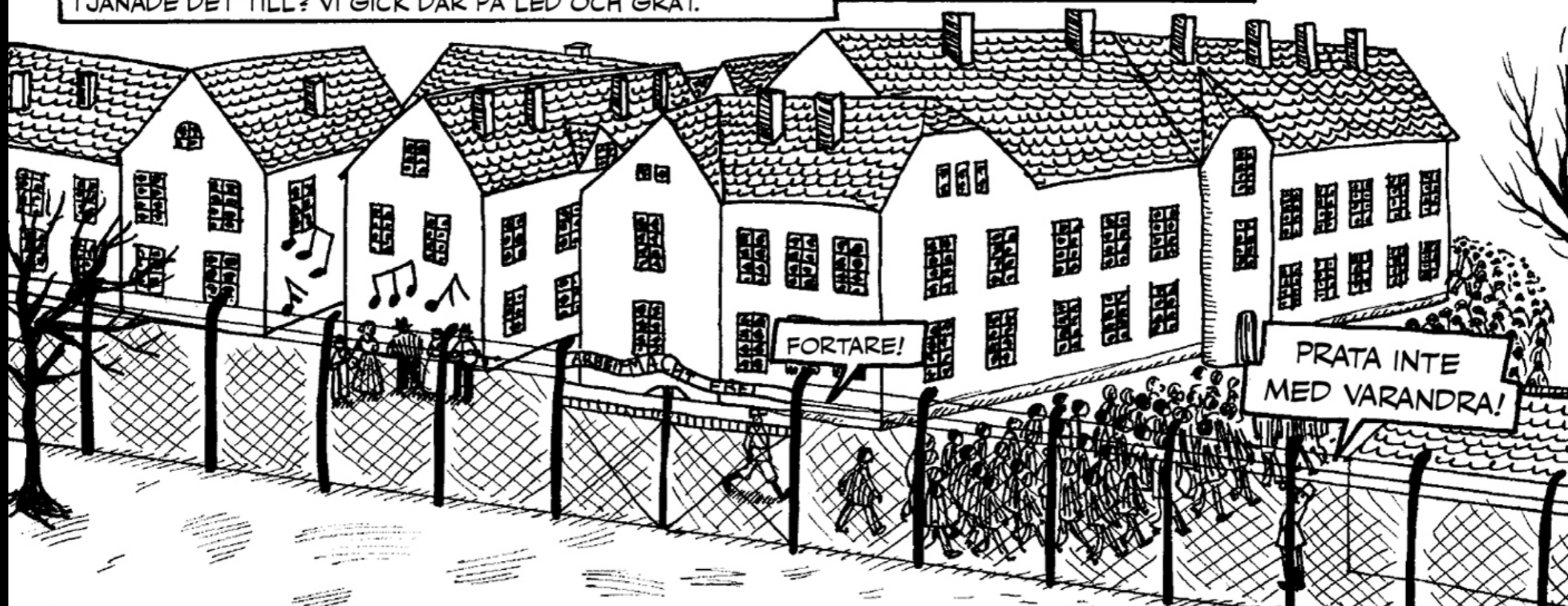
VEM HAR
STULIT
MIN SKED?

JAG SPARADE BRÖDSMULOR I MIN FICKA
SOM OM DET VAR GODIS.

PÅ VÄGEN TILL ARBETET STOD EN ORKESTER AV FÄNGAR OCH SPELADE ROMSKA LÄTAR. VAD TJÄNADE DET TILL? VI GICK DÄR PÅ LED OCH GRÄT.

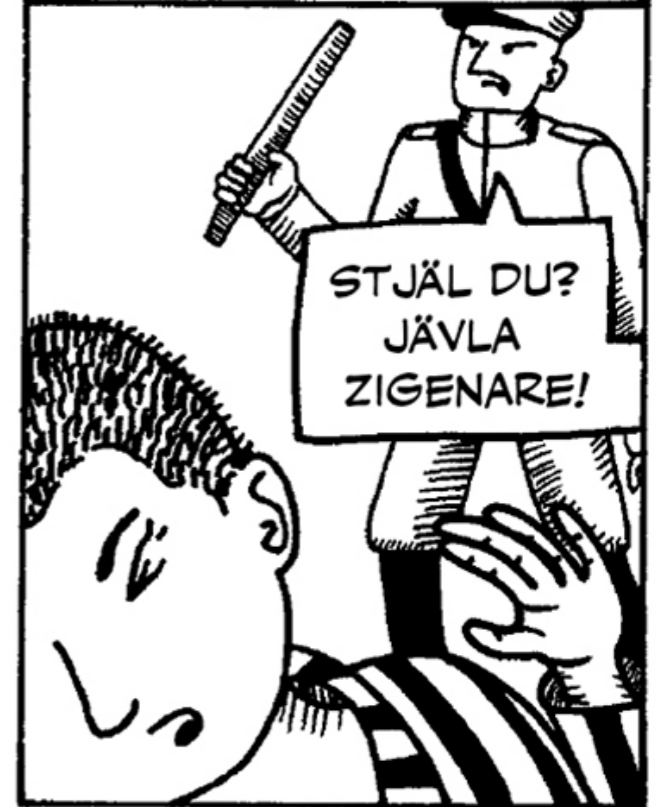
PAPPA BLEV SJUK. HAN MAGRADE OCH BLEV SÅ SVAG
ATT HAN INTE ORKADE STÅ RAKT UNDER APPELLEN.

JAG HITTADE EN RUTTEN
POTATIS BLAND SOPORNA.

DET BLEV TJUGOFEM
SLAG MED BATONGEN.

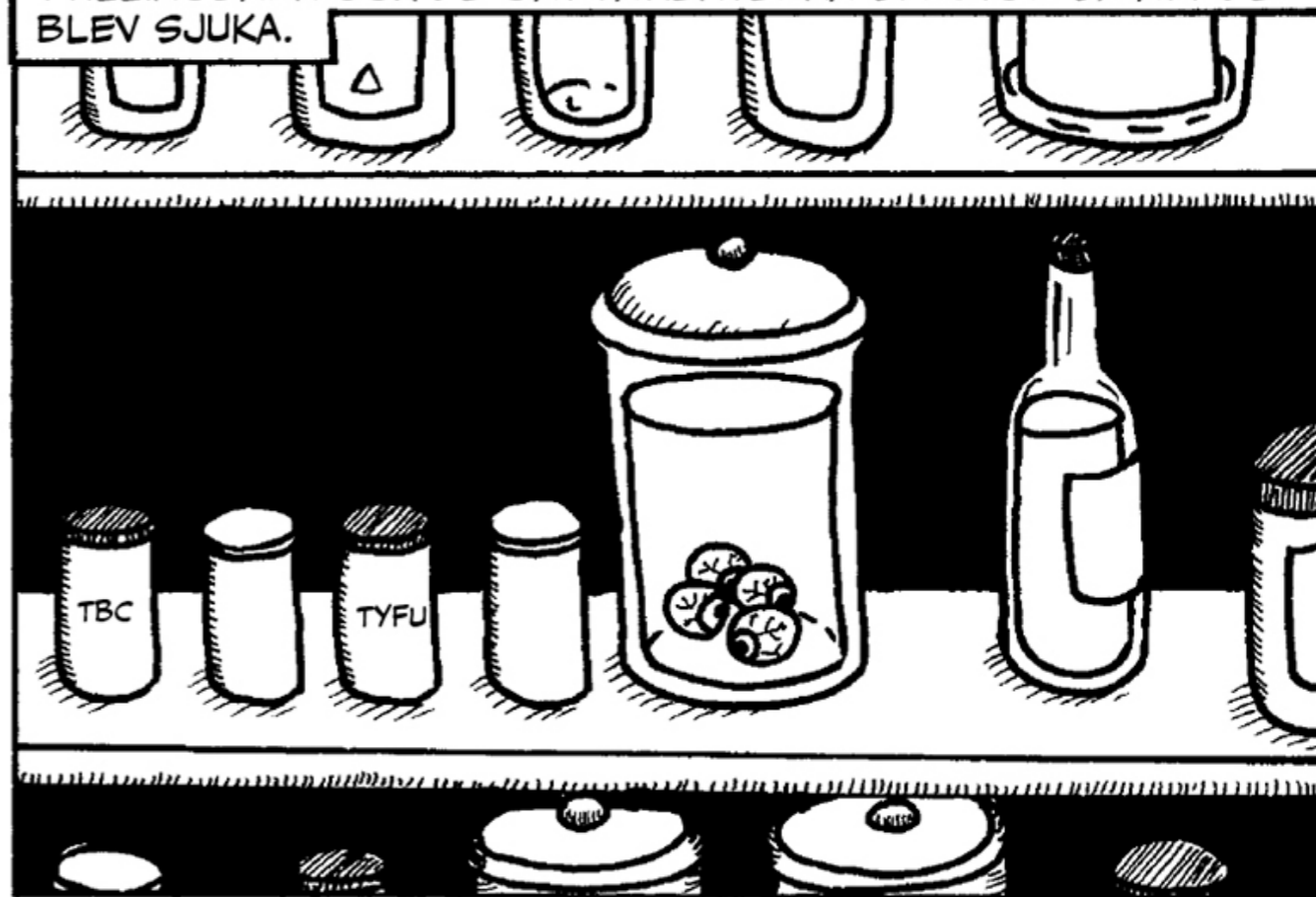

Gas och gaskammare: Fångarna tvingades till duschrum där det spreds dödlig gas. Många fångar mördades i gaskammare.

NÄR PAPPA VAR BORTA BLEV JAG ÄNNU RÄDDARE. PÅ KVÄLLARNA KOM SOLDATERNA TILL VÅR BARACK.

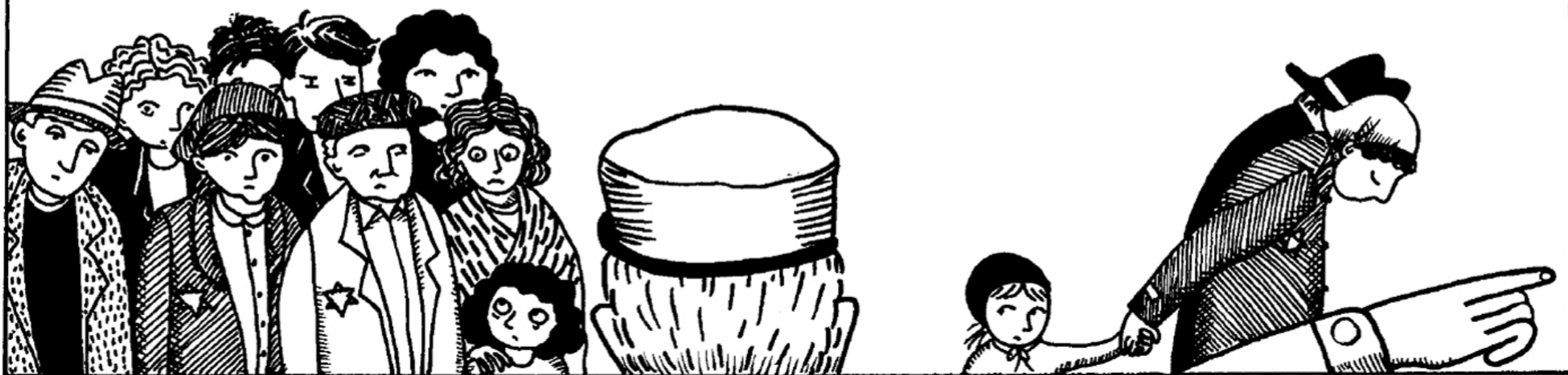
ALLRA RÄDDAST VAR JAG FÖR LÄGRETS LÄKARE. I SJUKSTUGAN FANNS BURKAR MED ÖGON SOM DE SKURIT UT FRÅN TVILLINGBARN OCH DE GAV PATIENTERNA SPRUTOR SÅ ATT DE BLEV SJUKA.

FULLASTADE TÅG KOM MED NYA FÅNGAR FRÅN LÄNDER SOM TYSKLAND OCKUPERAT. VISSA DAGAR KOM MER ÄN 3000 MÄNNISKOR. DE FLESTA SORTERADES BORT OCH DÖDADES.

DE SOM FICK LEVA MÅSTE ARBETA HÄRT. PÅ SINA KLÄDER HADE DE OLIKA TYGMÄRKEN SÅ ATT MAN SKULLE VETA VILKA DE VAR.

SVART/BRUN=
ASOCIAL/ZIGENARE

RÖD=
POLITISK

GRÖN=
KRIMINELL

LILA=
JEHOVAS
VITTNE

ROSA=
HOMOSEXUELL

FRANKRIKE

POLEN

JUDE

VI ARBETADE BREDVID VARANDRA OCH FÖRSÖKTE PRATA UTAN ATT VAKTERNA SKULLE MÄRKA DET.

ANNA OCH JAG BODDE INTE I SAMMA BARACK. PÅ KVÄLLEN SMÖG HON IN TILL MIG.

JAG VILL SOVA HOS DIG.

ANNA, DET GÄR INTE, LYSSNA PÅ MIG! JAG ÄR YNGRE ÄN DU MEN JAG VET BÄTTRE FÖR JAG HAR VARIT HÄR LÄNGRE. DE KOMMER ATT STRAFFA DIG.

HON STANNADE OCH DET BLEV SOM JAG HADE SAGT.

VARFÖR FÖDDES VI TILL ZIGENARE?

..23, 24, 25..

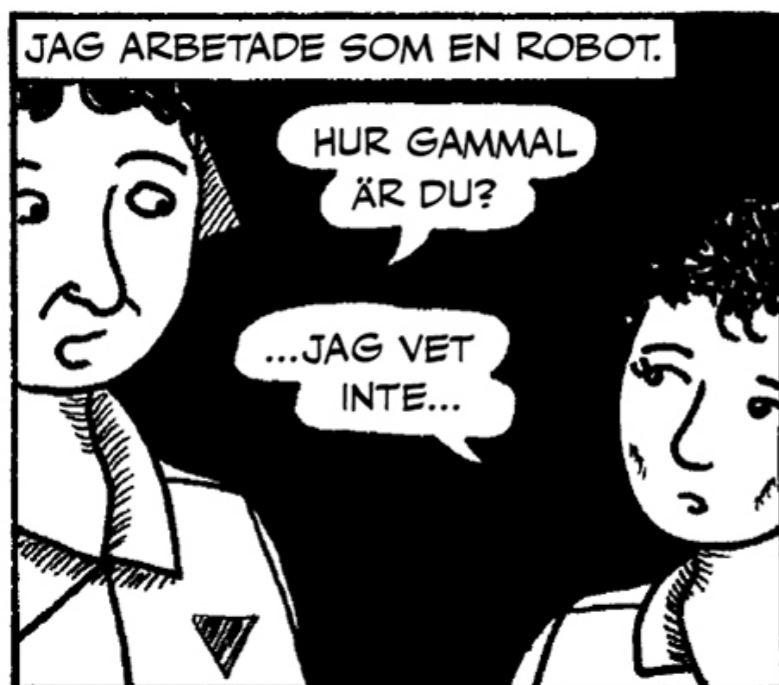
2 AUGUSTI 1944

DÅ VISSTE JAG INTE VAD JAG FICK HÖRA LÅNGT SENARE.
DEN ANDRA AUGUSTI 1944 GASADES ALLA ROMER SOM
VAR KVAR I ZIGENARLÄGRET I AUSCHWITZ-BIRKENAU IHJÄL.

RAVENSBRÜCK VAR OCKSÅ ETT KONCENTRATIONS-LÄGER. DÄR FICK JAG ARBETA I EN FABRIK. KRIGET KOM NÄRMARE. FLYGLARMET TJÖT STÄNDIGT OCH BOMBER EXPLODERADE UTANFÖR FÖNSTRET.

Ravensbrück: Ett koncentrationsläger i närheten av Berlin i Tyskland. Ett av de största lägren för kvinnliga fångar, där de tvångsarbetade. Fångarna utsattes även för medicinska experiment och många steriliserades.

Sterilisering: Betyder att man blir opererad så att man inte kan få barn.

Jehovas vittnen är en religiös grupp.

WALTRAUT BRUKADE GE MIG AV SIN MAT.

ÄT LILLA VÄN.
DU SKA VÄXA OCH BLI
VACKER OCH LYCKLIG
EN DAG.

MEN JAG HADE TAPPAT LIVSHOPPET. PÅ KVÄLLARNA
KNÄPPTE JAG MINA HÄNDER OCH BAD:

SNÄLLA GUD, LÅT MIG DÖ.
GÖR SLUT PÅ MIG! JAG VILL INTE
VARA MED OM ALLT DET HÄR.

VÅREN 1945. BOMBERNA FÖLL ALLT NÄRMARE OCH RYKTEN SPRED SIG I LÄGRET.

HITLER HÅLLER
PÅ ATT FÖRLORA
KRIGET!

RYSKA TRUPPER
NÄRMAR SIG.

AMERIKANSKA OCH
ENGELSKA PLAN BOMBAR
TYSKLAND.

NÄR FÄNGVAKTARNA FLYDDE VÅGADE VI OCKSÅ FLY. VI VISSTE INTE ÄT VILKET HÄLL VI SKULLE GÅ, SÅ VI VANDRADE
ÄT DET VÄDERSTRECK DÄR VI TRODDE ATT VÅRA HEM LÄG.

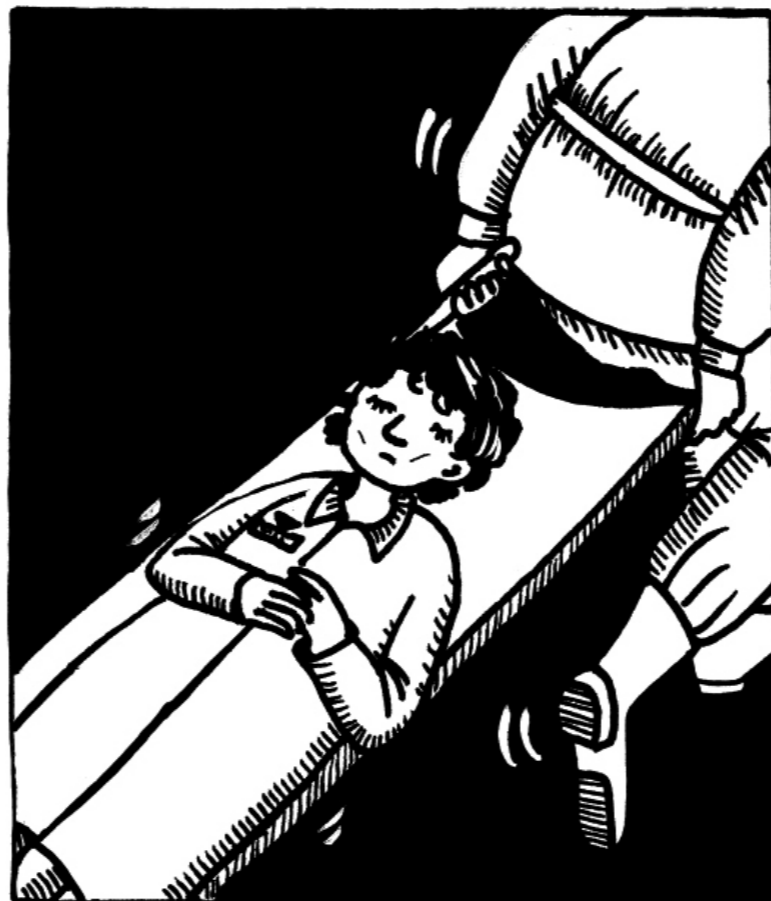

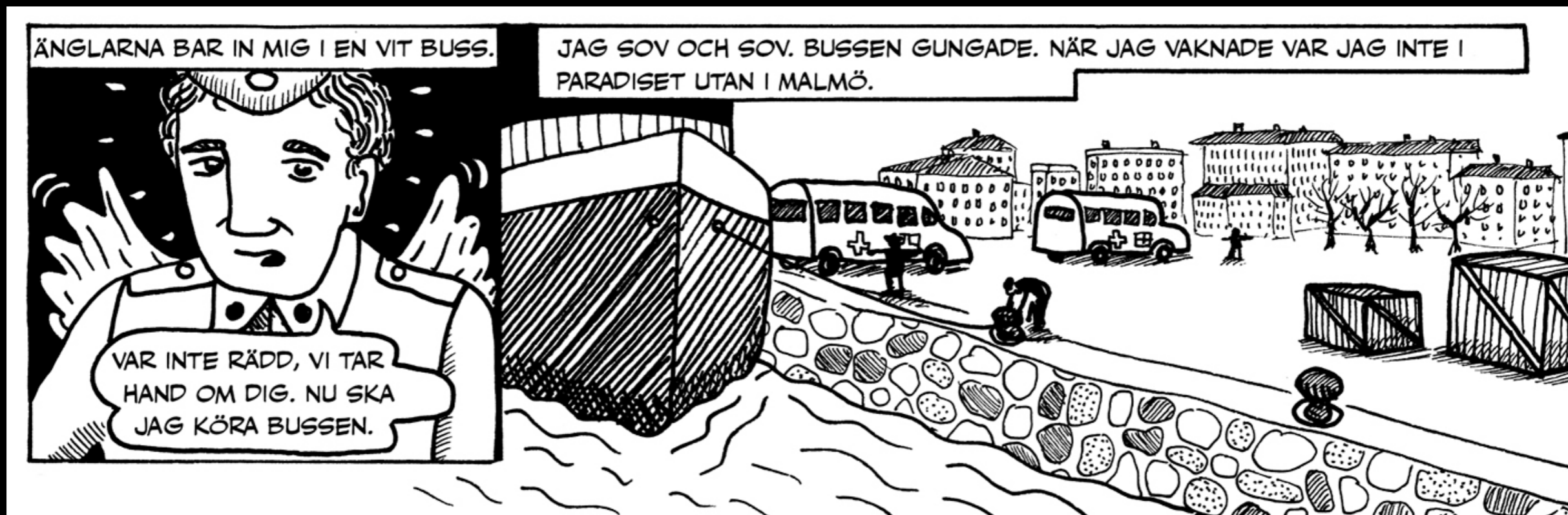

HON FICK RÄTT. VI KOM TILL EN JÄRNVÄGSSTATION OCH DÄRIFRÅN GICK ETT TÄG.

Vita bussarna: Våren 1945 beslöt den svenska regeringen att stödja försöken med att rädda fångar från koncentrationslägren. Frivilliga från Röda Korset körde "vita bussar" genom länder som fortfarande var i krig. Och 15 000 lägerfångar räddades. Sofia var en av dem.

2 MAJ 1945. VI FLYKTINGAR FÖRDES TILL ETT HUS. JAG TROR ATT DET VAR EN SKOLA. MIN MAGE VAR UPPSVÄLLD SOM EN BALLONG OCH RESTEN AV KROPPEN SÄG UT SOM ETT SKELETT.

JAG FICK ETT MJUKT NATTLINNE.

VÅRA KLÄDER BRÄNDES UPP. DE VAR FULLA AV LÖSS.

Tyfus är en svår infektionssjukdom.

NÄR JAG BLEV STARKARE
GICK JAG OMKRING OCH
PRATADE MED DE ANDRA.

NEJ.

JAG VET INTE
VAD DE HETTE.

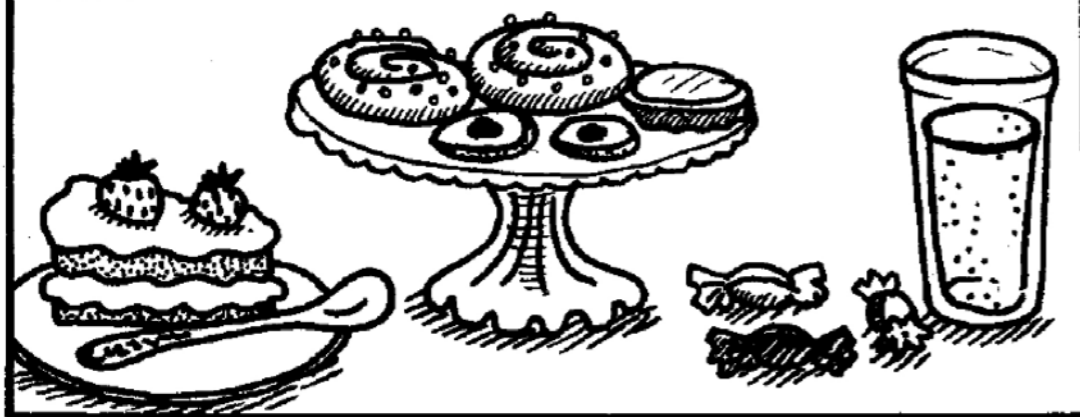
DE VAR SÅ
MÅNGA.

EFTER NÅGRA DAGAR FLYTTADES VI TILL EN KARANTÄN. DET BETYDDE ATT VI INTE FICK GÅ UTANFÖR OMRÅDET FÖR VI KUNDE SMITTA ANDRA. VARJE DAG KOM FOLK FÖRBI.

SEN KOM JAG TILL KRISTLIGA FOLKHÖGSKOLAN I JÖNKÖPING. VI FLYKTINGAR FICK BO DÄR. JAG LÄNGTADE EFTER DET SOM VAR SÖTT OCH GOTT. MEN MIN MAGE VAR FULL AV MASK. ALLT RANN UR MIG.

ÄNDÅ PROPPADE JAG I MIG MAT. DE ANDRA FLICKORNA GJORDE LIKADANT. VI HADE GLÖMT HUR DET KÄNDES ATT VARA MÄTTA.

NI FÅR SNART MAT IGEN. DET ÄR MIDDAG OM TRE TIMMAR.

EN KVINNA SOM HETTE VIOLA KOM
TILL SKOLAN.

VILL NÅGON
FÖLJA MED
TILL STAN?

TACK,
TACK.

JAG HADE FÅTT ETT HEM.

BIL.

PIL.

NEJ
INTE PIL,
BIL.

MEN DÄR FICK JAG INTE STANNA.

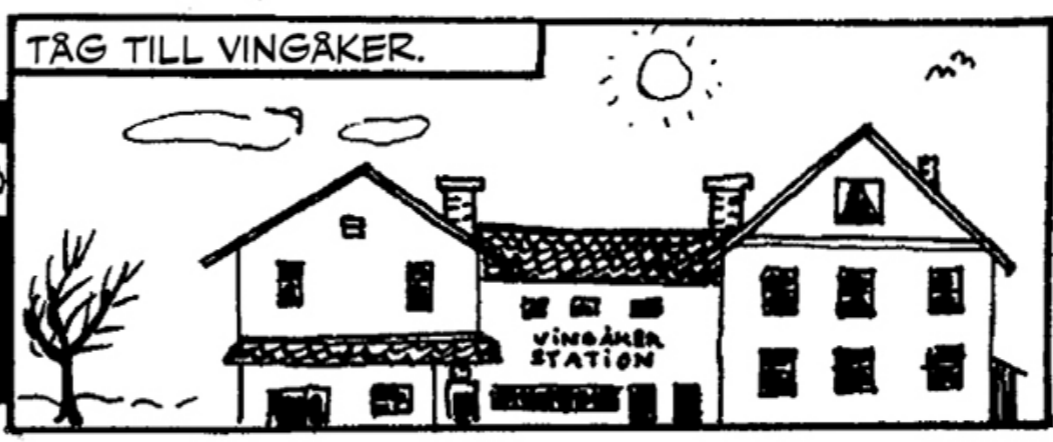
HON SKA
TILLBAKA TILL
POLEN.

VARFÖR
DÄ?

HON FÅR JU
BO HÄR HOS
OSS.

VI FÖLJER
BARA ORDER.

MEDAN MYNDIGHETERNA UTREDDE VART I POLEN DE SKULLE SKICKA MIG FLYTTADES JAG RUNT MELLAN OLIKA FLYKTINGFÖRLÄGGNINGAR.

KAROLA HADE OCKSÅ HAFT
BINNIKEMASK OCH TYFUS.

FY VAD FUL
JAG HAR BLIVIT.
JAG SER UT SOM
EN GAMMAL
GUMMA.

NEJ, DU ÄR
SÖT. HÅRET HAR
VÄXT UT OCH DU
HAR SNYGGA FORMER.
SNART FÅR DU EN
FÄSTMAN.

KAROLA KUNDE INTE HELLER SOVA OM NÄTTERNA.

SKA JAG KOMMA NER
OCH SOVA I DIN SÄNG?

HELA MIN
FAMILJ ÄR
DÖD.

GRÄT INTE
SOFIA, DU KAN FÅ
BLI MIN
SYSTER.

EFTER EN TID VAR VI STARKARE OCH
MÅSTE FLYTTA VIDARE.

JAG SKA TILL STOCKHOLM. JAG
HAR VÄNNER DÄR OCH EN JUDISK
ORGANISATION SOM SKA HJÄLPA MIG.

VAD SKA DU GÖRA SOFIA?

JAG VET INTE.

FÖLJ MED MIG.
NÄSTA ÅR FLYTTAR JAG
TILL JERUSALEM, DÅ FÅR
DU BO HOS MIG.

JAG VILL LETA
EFTER MIN FAMILJ
FÖRST.

SKREV ALLA I DITT LAND
TELEFONNUMRET PÅ
ARMEN?

SCHH!

LÅT MATEN
TYSTA MUN!

PÅ DAGARNA VAR JAG GLAD, MEN PÅ NÄTTERNA KUNDE
JAG INTE SOVA.

INTE KAN JAG
BERÄTTA OM KONCENT-
RATIONSÄGREN FÖR
BARNEN. ELLER OM RÖKEN
FRÅN SKORSTENARNA.
INGEN SKULLE TRO
MIG I ALLA
FALL.

EN DAG HÄNDE NÅGOT OVANLIGT.
TVÅ KVINNOR KOM IN PÅ MAT-
SERVERINGEN.

ROMER I SVERIGE HADE HÖRT
TALAS OM ATT DET FANNS EN
ENSAM ZIGENERSKA I VINGÅKER.
NU HADE DE LETAT REDA PÅ MIG.

JAG FÖLJDE MED KVINNORNA OCH DE
GAV MIG ETT HEM. DE SA ATT DE VAR
MINA SLÄKTINGAR. DÅ FICK JAG STANNA
I SVERIGE.

KVINNORNA GAV MIG MAT OCH MEDICINER OCH DE TRÖSTADE MIG NÄR JAG INTE KUNDE SOVA.

ASKA! HAR MIN FAMILJ BLIVIT TILL ASKA?! TROR DU ATT KRISTINA LEVER?

VI SKA LETA EFTER HENNE.

JAG FICK HJÄLP ATT SKRIVA BREV TILL POLEN OCH TYSKLAND. MEN HUR VI ÄN SÖKTE HITTADE VI INGA ÖVERLEVANDE. ALLA SPÅR SLUTADE I KONCENTRATIONS-LÄGREN.

SORGEN LÄG SOM EN STEN I MAGEN. DEN SATT FAST PRECIS SOM NUMRET PÅ ARMEN.

JAG BLIR ALDRIG GLAD IGEN.

DET BLEV JUL. JAG SÅG MIN FÖRSTA JULGRAN OCH
JAG FICK ETT STORT PAKET.

VARSÅGOD
SOFIA.

EN UNDERBAR VOLANGKLÄNNING.
DÅ BESTÄMDE JAG MIG FÖR ATT
LEVA.

RÖTT SIDEN!

JAG TRÄFFADE JANKO.
VI BLEV KÄRA.

VILKEN
SNYGG KILLE.

HENNE VILL JAG
GIFTA MIG
MED.

VI HADE INGENSTANS ATT BO TILLSAMMANS SÅ VI
TÄLTADE ÄNDA TILLS DET BÖRJADE SNÖA.

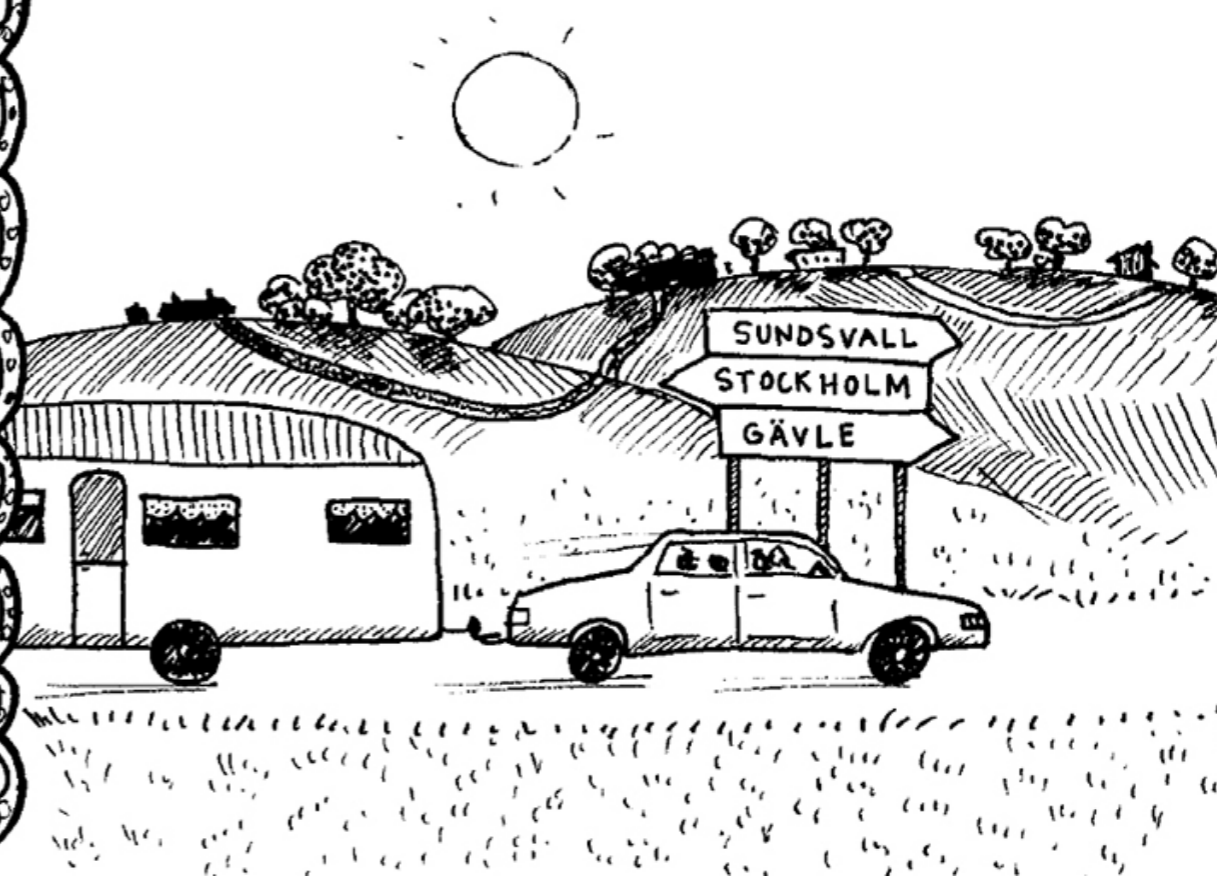
GYLLENE RATTEN
BENSIN

INTE SÅ
ROMANTISKT
LÄNGRE.

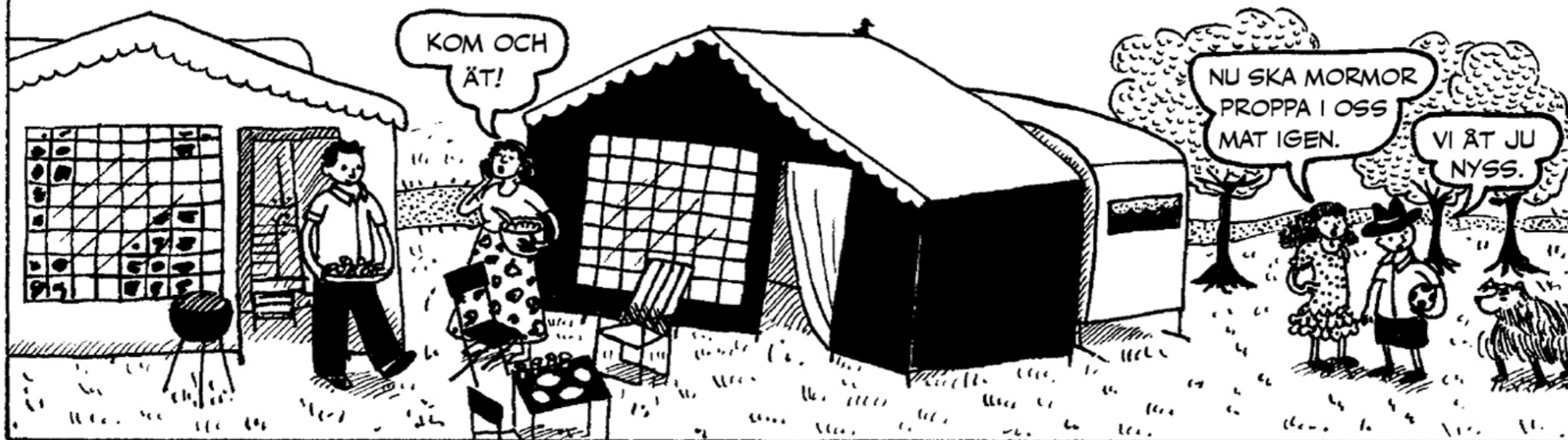

VI HADE HUSVAGN OCKSÅ SOM VI RESTE OMKRING
MED PÅ SOMRARNÄ. SÄ ROLIGT VI HADE!

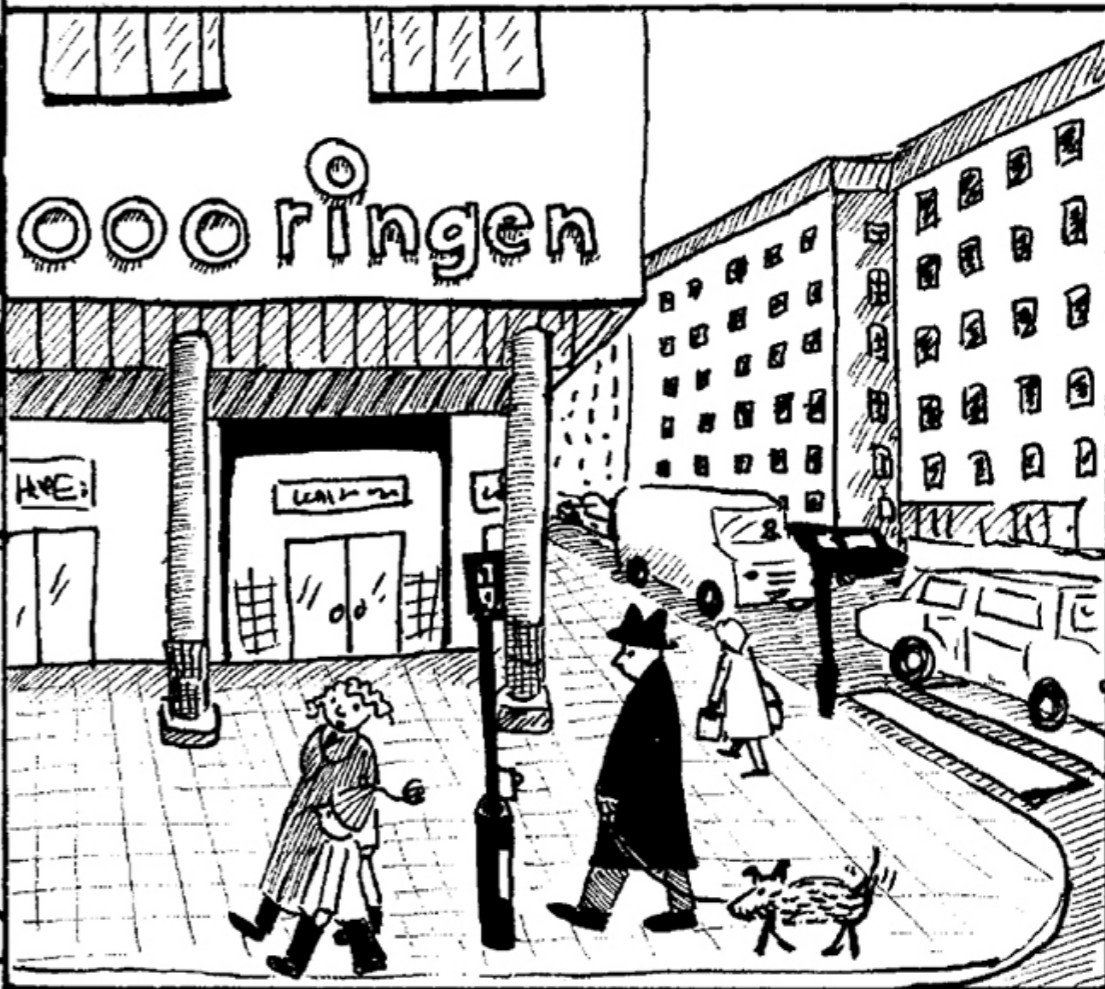
ATT SE BARN OCH BARNBARN VÄXA UPP OCH LEKA, DET HAR VARIT LIVETS MEDICIN FÖR MIG.

IBLAND SPÄDDE JAG SOM MIN MAMMA HADE LÄRT MIG.
JAG TRÖSTADE FOLK OCH GAV DEM LITE LIVSHOPP.

DU KOMMER
ATT TRÄFFA EN
SNÄLL MAN
SOM ÄR DIG
TROGEN.

NÄR JANKO OCH JAG BLEV ÄLDRE SÄLDE VI
HUSVAGNEN. VI VILLE BO MITT I STAN OCH HA
NÄRA TILL AFFÄRER OCH APOTEK.

STOCKHOLM 2005.

I DAG TYCKER JAG ATT JAG
HADE TUR. JAG BLEV RÄDDAD.
JAG FICK EN BRA FAMILJ, MAN
OCH BARN. OCH BÄST AV
ALLT, BARNBARN!

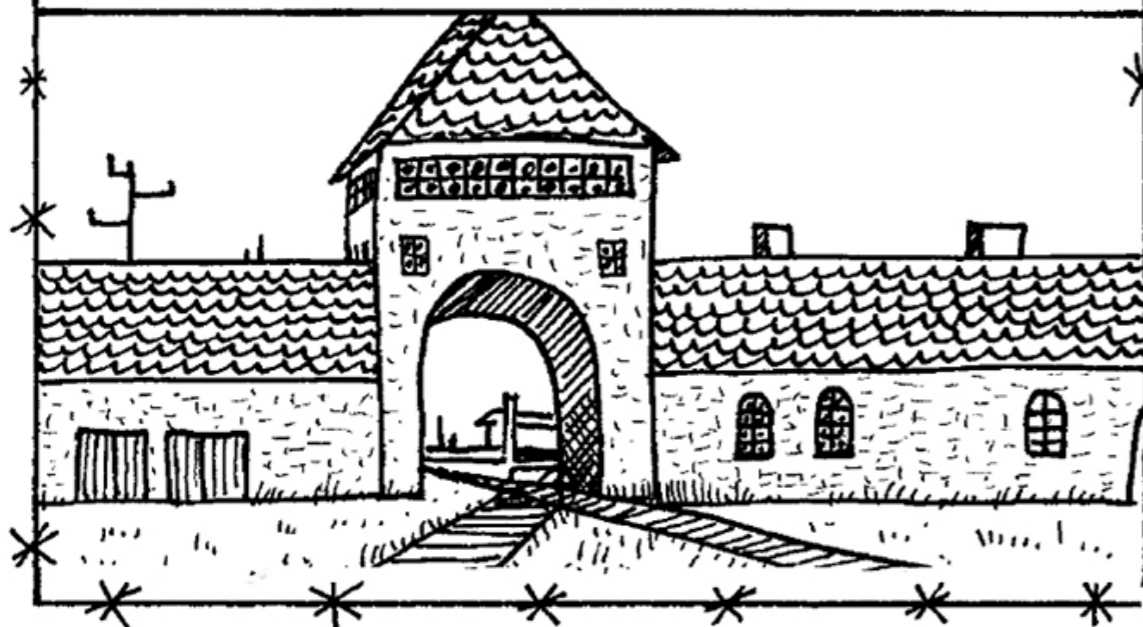

MEN DIN
LILLASYSTER
DÄ?

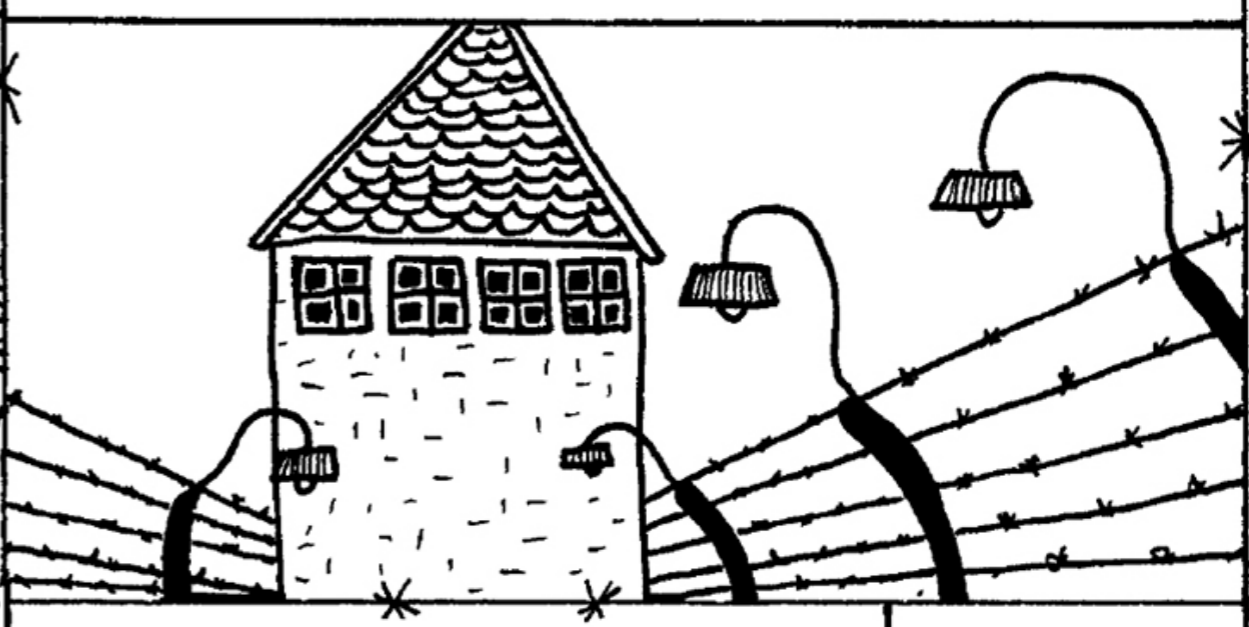

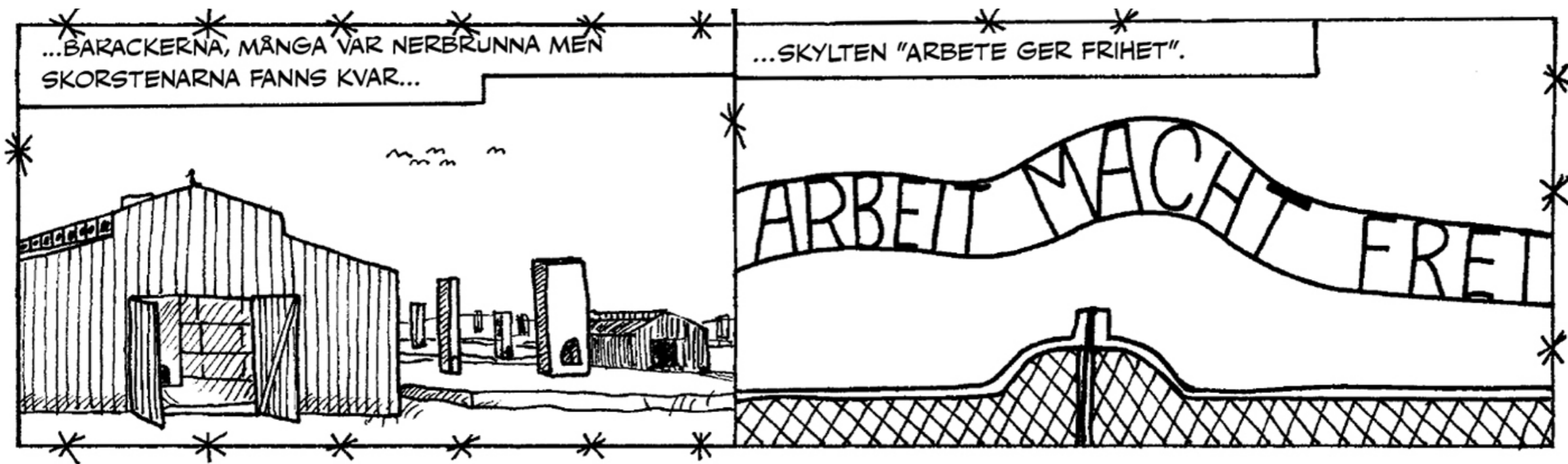

DET VAR SOM JAG MINDES DET. JÄRNVÄGSSPÅRET...

...TAGGTRÄDEN, VAKTTORNEN, STRÅLKASTARNA...

FÄNGARNAS HÄR, GLASÖGON, RESVÄSKOR, GRYTOR OCH SKOR
LÄG I STORA HÖGAR.

* JAG SÅG EN LITEN RÖD BARNSKO, PRECIS
EN SÄDAN SOM KRISTINA BRUKADE HA.

OM FÖRINTELSEN

”VI SKA INTE BERÄTTA SÅ ATT BARNEN BLIR LEDSNA”

Den här serieboken bygger på det som Sofia Taikon själv har berättat för sina barnbarn och mig.

Ofta är det svårt för Sofia att tala om tiden i koncentrationsläger. Hon vill inte påminnas om allt hon har sett och gått igenom.

– Usch, vi pratar om något annat nu! säger hon när frågorna blir för närgångna.

Då vill hon hellre tala om sina barnbarn, eller om snälla människor hon har mött och om roliga fester hon har upplevt.

– Vi ska inte berätta så att barnen blir ledsna, säger hon.

Därför vill hon inte ha med teckningar från sina värsta minnen i serieboken.

– Är det kriget som skapar ondska, eller är det ondskan som skapar krig? frågar Sofia. Hur kan vanliga människor låta bli att protestera när andra utför grymheter?

EN FOLKVALD DIKTATOR

Hitler tog inte makten med våld, även om nazisterna använde våld under valrörelsen. I det fria riksdagsvalet 1932 fick nazistpartiet flest röster men ingen egen majoritet i riksdagen. 1933 kunde Adolf Hitler bilda regering när han utsågs till Tysklands rikskansler. Nazisterna var starka i Tyskland. I alla Europas länder fanns människor som sympatiserade med nazismen och fascismen, i Sverige också. Utan mer eller mindre aktivt stöd från många ”vanliga människor” hade Hitlers antisemitiska och rasistiska politik inte fungerat.

Infarten idag (2003) till det f.d. förintelseläget Auschwitz-Birkenau.

FÖRFÖLJELSE OCH RASISM

Redan 1933 upprättades flera koncentrationsläger i Tyskland. Ett av de första hette Dachau och låg ungefär två mil nordväst om München. De första fångarna där var socialister, fackföreningsmedlemmar och kommunister som var emot nazismen.

Under 1930-talet införde nazisterna flera hundra nya lagar och förordningar. Judar utestängdes från många yrken, bland annat fick de inte arbeta i statlig tjänst eller som läkare eller advokater. Arbetslösa, romer, och människor med svåra sjukdomar och funktionshinder skulle tvångsteriliseras, homosexuella skulle fängslas. Jehovas vittnen fick inte arbeta i statlig tjänst, affärer som ägdes av judar slogs sönder, romer, judar och färgade förbjöds att gifta sig med personer av "tyskt eller besläktat blod".

ANDRA VÄRLDSKRIGET

Andra världskriget började den första september 1939 med Tysklands invasion av Polen. Snart tvingades judar i Polen att flytta från sina hem och bosätta sig i särskilda områden, i getton. Judar måste bära en gul stjärna fastsydd på kläderna. En del romer deporterades också till getton och romer måste ha en vit armbindel med ett blått Z på.

Sofias familj försökte undkomma nazisterna genom att hålla sig undan. Eftersom de reste omkring i Polen på somrarna kände de till stora skogar där de kunde gömma sig. Men nazisterna var noggranna och de betalade människor som avslöjade var judar eller romer gömde sig. Vintern 1942 blev Sofias familj tillfångatagen.

Rasforskaren Robert Ritter tar blodprov på en romsk kvinna.

AUSCHWITZ

Man kan säga att nazisternas förintelseläger var dödsfabriker. Den 8 december 1941 genomförde nazisterna den första gasningen av judar i förintelselägret Chelmno. Då hade läkare, forskare och tekniker redan använt gas på människor med funktionshinder och på dem man kallade asociala. Till de "asociala" räknades romerna.

Auschwitz bestod av tre huvudläger och 40 sidoläger. Som mest fanns där 135 000 fångar samtidigt.

I huvudlägret, Auschwitz I, fanns kontor, bostäder för personal, lagerhus, en stor köksavdelning, fångbaracker, tortyrtrum och gaskammare. Där fanns även ett krematorium där man brände de döda. Auschwitz II var det största lägret och där fanns också de största gaskammarna och fyra krematorier. Vid Auschwitz III fanns fabriker där fångarna arbetade.

Sofias familj kom till Auschwitz i mars 1943. Familjen fördes till Auschwitz II. Det lägret hette Auschwitz-Birkenau och där fanns ett särskilt "zigenarläger" med 32 baracker som egentligen var stall. Planen var att 300 romer skulle bo i varje stall. I stället trängdes mer än 600 vuxna, barn, män och kvinnor huller om buller i de ombyggda hästspiltorna.

I början av fångenskapen i "zigenarlägret" fick en del romer behålla sina egna kläder och de fick vara tillsammans med sina familjer. Några fick också behålla sina musikinstrument. Men alla romer bodde inte i "zigenarlägret" och ibland tvingades fångarna att byta barack. Så var det för Sofias familj, i början av fångenskapen var hennes familjemedlemmar samlade och kunde hjälpa varandra, sedan splittrades de.

Auschwitz 2003.

Inuti en av barackerna.

Man beräknar att det fanns 23 000 registrerade romer i Auschwitz, av dem dog omkring 20 000. Sofia överlevde tack vare att hon var ung och stark och kunde arbeta. Hon deporterades från Auschwitz till Ravensbrück någon gång före den 2 augusti 1944. Den natten gasades alla romer som fanns kvar i "zigenarlägret" i Auschwitz ihjäl.

RAVENSBRÜCK

Koncentrationslägret Ravensbrück låg åtta mil norr om Berlin. Det började byggas 1938 och var planerat att rymma mellan 6 000 och 7 000 kvinnliga fångar. I december 1944 trängdes mer än 50 000 fångar där. Ravensbrück kom att bli nazisternas största fångläger för mestadels kvinnor. Fångarna utsattes för grymma medicinska experiment. Många steriliserades.

I februari 1945 gav Hitler order om att alla fångar som fortfarande fanns i det tyska rikets koncentrationsläger skulle dödas.

Kriget närmade sig sitt slut, men Hitler vägrade att ge upp. Mot sig hade han de allierade, en sammanslutning av 49 länder, däribland Storbritannien, Frankrike, Sovjetunionen och USA.

Den 30 april 1945 intog sovjetiska styrkor Ravensbrück. Då fanns där omkring 3 000 sjuka och svaga huvudsakligen kvinnliga fångar. Samma dag begick Hitler självmord.

Den 8-9 maj kapitulerade Tyskland. Andra världskriget i Europa var slut.

Ravensbrück, koncentrationsläger för kvinnor.

Ravensbrück.

DE VITA BUSSARNA

Våren 1945, under krigets sista månader, hade den svenska regeringen beslutat att stödja försöken att rädda fångar från koncentrationslägren. Man utrustade en svensk rödakorsexpedition med "vita bussar". Uppdraget var farligt eftersom bussarna skulle köra genom länder som fortfarande var i krig. Några hundra svenskar anmälde sig för att hjälpa till, och från mars och fram till maj 1945 lyckades man rädda omkring 15 000 lägerfångar. Sofia var en av dem.

DEN SVÅRFÅNGADE SANNINGEN

Man brukar uppge att minst tvåhundra tusen upp till en halv miljon romer mördades under andra världskriget. Ibland hävdas att det var mer än dubbelt så många.

Människor vill ofta få reda på sanningen genom säkra bevis, men verkligheten kan sällan beskrivas i exakta siffror. Inte heller går det att hitta den exakta sanningen om Sofias liv. Nu är hon gammal och ibland minns hon inte rätt, ibland vill hon inte minnas. Hon har inga foton, skolbetyg, adressböcker, läkarintyg eller saker från sin barndom. Och hon har inga släktingar från sin uppväxt eller från fångenskapen i koncentrationslägren som hon kan tala med.

När nazisterna förstod att de höll på att förlora andra världskriget förstörde de dokument som skulle kunna bevisa deras brott. Vi vet att omkring sex miljoner judar mördades under Förintelsen. Det är svårare att säga hur många romer som dödades. Romer försökte dölja sitt ursprung när de fängslades, de sa till exempel att de var tjecker eller polacker. Många romer sköts ihjäl på grusvägar och fält och skyfflades ner i anonyma massgravar, andra dränktes i floder.

Överlevande lägerfångar i karantän i Sverige. Sofias vän, Karola, i mitten. Maj 1945.

Förutom judar och romer dödade nazisterna och deras sympatisörer ett stort antal politiska motståndare, homosexuella, Jehovas vittnen och människor med olika slags funktionshinder. Flera miljoner krigsfångar och civila i ockuperade länder dödades också.

DET FINNS MODIGA MÄNNISKOR

Sofia räddades till livet, men hennes hälsa blev förstörd. I lägren misshandlades hon och nu värker hennes rygg. Skadan i hennes ben gör att hon knappt kan gå längre och hon måste äta särskild mat som är lättsmält. Hon vaknar på nätterna av sina mardrömmar.

Ändå skämtar och skrattar Sofia ofta. Hon blir glad när hon får besök och hon ber Janko att han ska laga rödbetssocker så som hon har lärt honom.

– Ät, kära vänner, trugar hon. Självt får hon bara i sig några skedar buljong.

Sofia tycker att det är märkvärdigt att hennes liv har blivit till en tecknad serie.

– Boken är väl inte för otäck, undrar hon. Har vi berättat för mycket om ondska och om grymma människor?

Det som Sofia vill minnas är de snälla och hjälpsamma människorna. Den polske mannen i Auschwitz som band en ren trasa om hennes skadade ben, den tyska kvinnan i Ravensbrück som delade sitt bröd med henne, den judiska flickan som sa att Sofia fick bli hennes syster, den svenska familjen i Jönköping som tog emot henne i sitt hem.

Sofia tillsammans med Sven-Arne och Viola Carlsson i Jönköping. Oktober 1945.

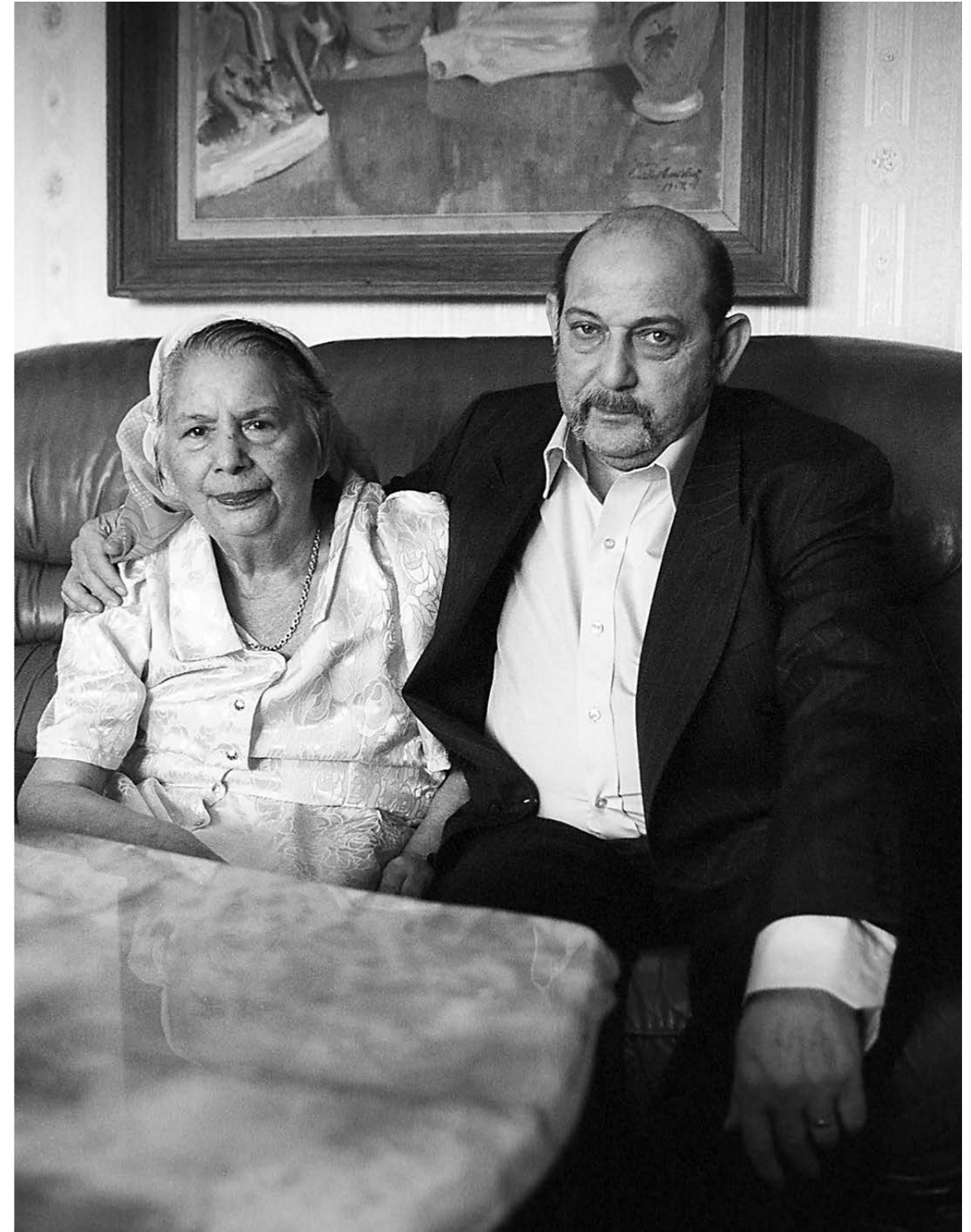
- Tyvärr är världen varken rättvis eller god, säger Sofia, men det finns goda och rättvisa människor. Det finns människor som inte går med på att plåga andra även om de själva blir hotade. De kanske inte har någon makt men de är ändå modiga. Det är tack vare dem som jag lever.

Gunilla Lundgren

Sofia i Tantolunden i Stockholm på 1950-talet.

Sofia och Janko gifter sig. Stockholm 1962.

Hemma hos Sofia och Janko. Stockholm 2004.

TACK TILL

Janko Taikon, Sven Nordqvist, Göran Palm, Michell Taikon, Donald Kenrick, Erik Ljungberg, Stéphane Bruchfeld, Viola och Sven-Arne Carlson, Jonathan Freud, David Aronowitsch, Axel Molin, Magda Eggens, Hédi Fried, Anika Bremell, Eivor Pettersson, Anja Paulin, Elise Karlsson, Peter Jansson, Johan Andreasson, Oliver Baranowski, Magnus Eriksson, Sture Pyk, Kerstin Gidfors.

Fred Taikon, Den romska tidskriften *É Romani Glinda*. Adam Parno Szoppe, Romskt Kulturcentrum, Stockholm. Lars Hallberg, Riksarkivet. Kerstin Azam, Södra Vätterbygdens folkhögskola (f.d. Kristliga Folkhögskolan i Jönköping). Steffen Oxenvad, Jönköpings folkrörelsearkiv. Sophie Berglund, Kjesäters folkhögskola. Kristina Rönnqvist, Katrineholms-Kuriren. David Gaunt och Fredrik Eriksson, Södertörns Högskola. Marianne Olsson, Skoindustrimuseet, Kumla. Carl-Johan Cronlund, Polishistoriska museet, Stockholm. Raouf Ressaissi, Integrationsverket. Joakim von Schéele, Forum för levande historia. Henrik Lindén, Alf Kyhlén och alla på Författarcentrum Öst. Elever och lärare i klass 6 Kvarnby-skolan, Rinkeby. Sigtunastiftelsen.

BÖCKER VI ANVÄNT OSS AV

Gypsies under the Swastika, Donald Kenrick & Grattan Puxon (University of Hertfordshire Press, Hatfield 1995)

...om detta må ni berätta...: En bok om förintelsen i Europa 1933–1945, Stéphane Bruchfeld & Paul A. Levine (Forum för levande historia, Stockholm 2004)

We are the Romani People, Ian Hancock (University of Hertfordshire Press, Hatfield 2002)

TIDIGARE BÖCKER AV GUNILLA LUNDGREN I SAMARBETE MED ROMER
Aljosa zigenarhövdingens pojke, i samarbete med Aljosa Nils-Erik Dimiter Taikon, illustration Amanda Eriksson (Bonnier Carlsen 1998)

Ramiz resa i samarbete med Ramiz Ramadani (pseudonym för Mersion Pejda) (Bokförlaget Tranan 2013)

Svarta rosor – Kale rue: Romsk litteratur, kultur och historia, svenska och romani, översättning Anders Bodegård, Milena Hübschmannová, Valdemar Kalinin m.fl. (Bokförlaget Tranan 2003)

Tariq, bergets hövding, i samarbete med Tariq Chowdhry, illustration Amanda Eriksson (Cura-Läseleket 2001)

Utan hus utan grav – Bi kheresko bi limoresko, medredaktörer: Donald Kenrick, Fred Taikon, Adam Parno Szoppe, svenska och romani, översättning: Katarina Taikon, Sture Pyk m.fl. (Wahlström & Widstrand 2002)

FOTOGRAFIER

Fred Taikon s. 110, 112, 112

Sture Carlsson. Ur Viola Carlssons privata album s. 115

Okänd fotograf. Ur Sofia Taikons privata album s. 114, 116, 117

Malcolm Jacobson s. 117

Bundesarchiv s. 111, 113